

TRANSILVANIA

ORGANUL ASOCIAȚIUNII TRANSILVANE

PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. VI.

Sibiiu, Iunie—Iulie 1896.

Anul XXVII.

MILLENIUL.

Cu ziua de 2 Maiu s'a inaugurat în capitala țerii o serie de mari și splendide festivități, prin cari statul ungar își serbătorește aniversarea millenară a întemeierii sale.

Acastă rară serbătoare, poate unică în istoria statelor europene, este și se prezintă mai ales ca eveniment de însemnătate eminent politică și ca atare nu ar aparține acelor ceștiuni, a căror tractare cade în cadrul problemelor și chiămării acestei reviste; dar este totodată și un eveniment de deosebită importanță istorică și culturală și ca atare nu poate fi trecută cu vederea nici în acest organ scutit de curentele luptelor politice.

Împlinim deci o datorință, când ca organ cultural al poporului român din această țară, venim a aprea la acest loc de frunte însemnătatea acestei serbări a Ungariei, din care facem și am făcut parte în întreg decursul existenței sale.

Întemeierea și mai ales susținerea unui stat în decursul secolilor, în butul celor mai crâncene lupte și în contra năvălirii nenumeraților și puternicilor dușmani, este cea mai elocuentă dovadă de vitalitatea și tăria popoarelor, și dacă aceste au știut să asigure ordinei, libertății și civilizațiunii un scut puternic, sunt demne de lauda și recunoștința omenimei întregi.

Între aceste națiuni popoarele Ungariei ocupă un loc distinct, pentru-că după neconținute și sângerose lupte seculare, ce năvălirea continuă a semințiilor selbatice din Asia le-a

adus asupra acestor țeri frumoase și cari lupte au nimicir cu totul cultura sădită aici din Roma eternă, — au știut să restabilăscă ordinea și civilizațiunea și în decurs de aproape o mie de ani au fost un scut puternic al creștinismului și culturii, nu numai pentru patria lor, ci și pentru Europa întregă.

Cu mândria pot deci reprivi popóarele acestui stat la uriașa muncă ce au săvârșit-o în serviciul civilizațiunii, lucrând cu o mână și luptând cu cealaltă, și se cuvine, ca tóte națiunile culte să le aducă în aceste zile de serbătóre tributul lor de recunoscință.

Mai ales noi Români, cari neconținut am stat pe parapete, sângerând din mii de rane pentru a ști cu pieptul nostru popóarele conlocuitoare din lăuntru țerii, noi, pe cari sórtea ne-a aședat la locul cel mai expus, dar cel mai glorios, cari nescuțiți, dar scut altora, am apêrat cu sângele nostru secolii dearândul frontierele Ungariei în contra năvălirii păgâne, — noi avem cele mai puternice cuvinte de a fi mândri de gloriosul trecut al acestui stat și de progresul ce l'a făcut pe terenul civilizațiunii.

Tăria și vitalitatea ce am dovedit-o în tot decursul existenței statului ungar, susținând aici, unde ne-a adus marele împêrat al Romei ca pioniri ai culturii apusene, individualitatea noastră națională în tótă curățenia sa, are să fiă nu numai mândria noastră pentru trecut ci și un isvor nesecat de încredere pentru viitor.

Însuflețite de aceleși sentimente tóte popóarele Ungariei, au să reprivăscă din incidentul serbărilor millenare cu aceeași mulțumire la *opera lor comună* și recunoscând în unirea lor tăria acestui stat și arcanul, care l'a mântuit și susținut în fața ne-numeratelor pericole ale trecutului, au să-și stringă rëndurile și întărind din nou legătura frățescă, care le-a scutit pe tóte de o potrivă, să între în al doilea milleniu sub măręta devisă a augustului lor Domnitor: „*Viribus unitis*“.

În acest moment zace importanța serbărilor millenare, numai în acest sens ele pot avé rațiune și numai astfel înțelese pot fi cu adevêrat o *serbătóre națională* pentru întreaga țară.

Durere, festivitățile înaugurate la 2 Maiu prin deschiderea expozițiunii millenare, nu se presentă astfel.

Curentul politic dominant a influențat în mod regretabil asupra situațiunii și a denaturat cu totul caracterul adevărat și prin acésta și importanța aniversării festive a existenței milenare a statului ungar.

Noi, cari stăm departe de luptele politice, nu voim și nici nu putem să cercetăm cauzele acestor stări pe cât de regretabile pe atât de daunóse pentru viitorul statului ungar. Nu se ține de noi să căutăm și să arătăm relele și greșelile, din cari s'a născut starea actuală deplorabilă, nici să arătăm cine sunt păcătoșii, cari au provocat-o; avem să constatăm numai, că în realitate *serbătórea millenară nu este ceea-ce trebuia să fie*: o serbătóre națională pentru țara întrégă, ci numai o serie de festivități oficiale înscenate și serbătórite *unilateral* de cercurile dominante și *de o parte numai* a populațiunii statului.

În loc de însuflețire generală vedem la majoritatea popórelor Ungariei o indignațiune și nemulțămire adâncă față cu tot ce aparține milleniului. Chiar și festivitățile de caracter religios, înscenate nu din îndemn liber, ci la ordin oficial și în urma unor circulare pastorale de o recélă neobicinuită, pórtă mai mult caracterul unor arangiamente polițiale, decât al unor serbătóri evlaviose și pie. Expozițiunea millenară, punctul de culminațiune al festivităților, — care era chieamată a arăta *stările reale* ale statului și putea fi cel mai eficace mijloc de a ilustra și documenta înțelepciunea primului rege ungar, arătând *ce rezultate mari se pot realiza de diferite popóre cu puteri unite și în conlucrare frățescă*, — presentă o icónă cu totul infidelă și din adins falsificată, degradând popórele nemaghiare într'un rând cu corturile țigănesci — la nisce curiosități etnografice și ascundând ori-ce urmă a existenței, importanței și activității lor specifice naționale. Astfel nu numai că nu găsim nici o singură urmă de cutare limbă nemaghiară din acéstă țară eminent poliglotă, ci intoleranța a mers atât de departe, încât a ascuns chiar și hârtiile de valóre indigene, cari sunt provédute cu text nemaghiar pe lângă cel maghiar.

Fără a mai înșira numeroasele demonstrațiuni, înscenate în diferite părți ale țerii, ba chiar și în state vecine, în contra serbărilor millenare, încheiăm acest trist tablou, care pen-

tru ochii lumii nepreocupate formeză o pagină sinistră în istoria statului ungar și regretabilă cu atât mai virtuos, pentru-că ocupă un loc în această istorie, care avea și trebuia să semnaleze o ȃi de serbătore, un moment înălțator al mândriei de trecutul și al încrederii în viitorul Ungariei.

Înrăm deci sub auguri sinistri în milleniul al doilea, în care acest stat se pare a fi amenințat de un nou și puternic inimic: de periclul descompunerii interne.

Pe semne noi Românii nici în această a doua fasă a istoriei ungare nu vom avé o sörte mai ușöră și vom sta iarăși la locurile cele mai expuse. Avem deci să ținem bine cont de aceste aparițiuni, sub cari se încheiă primul milleniu și să ne îngrigim la timp ca să putem întimpina și pe viitor tóte greutățile cu aceeași tării ca și în trecut, când am dat Ungariei pe cel mai înțelept Rege și pe cel mai glorios Erou.

Timpurile s'au schimbat și lupta pentru existență a diferitelor popóre se pórtă cu alte arme. Din această luptă mai puțin crâncenă, dar nu mai puțin anevoiósă, vor eși biruitoare acele popóre, cari vor documenta mai multă tării și vitalitate în serviciul culturii și al civilizațiunii.

Fie deci festivitățile millenare — ori cât de sinistru ne apare decursul lor și ori cât de îngrijitoare simptomele, cari se manifestă din incidentul lor, — pentru noi Românii un nou îndemn de a persista în butul tuturor greutăților pe calea apucată a desvoltării nóstre culturale.

Ne-am dovedit în trecut un popor capace de civilizațiune, iubitor de ordine și libertate și în cultura noastră națională vom găsi și pe viitor puterea de rezistență față de ori-ce dușman.

INTERNATELE NÓSTRE ȘCOLARE.

La poporul român din monarchia noastră se observă în timpul din urmă o mișcare fórte viuă în direcțiunea întemeiării de internate școlare. Acesta este o lucrare fórte laudabilă din partea celor ce o au inițiat, și numai cu respect și venerațiune póte să se vorbească de o atare muncă per eminențiam culturală. Bunurile culturale sunt cele mai valoróse

în sinul tuturor bunătăților lumești și cel ce obosese întru a împărtăși poporul seu de atari bunuri, lucră în modul cel mai demn pentru înaintarea și fericirea acestuia. Drept-aceea a vorbi de aceste instituțiuni culturale însemnă a scóte în relief unul din cele mai importante momente ale activității inteligenței noastre din aceste vremuri obscure și furtunóse.

Ne este încă tuturor prospătă în memoria inspirațiunea și înflăcăratul zel, cu care s'a inițiat și dus în îndeplinire întemeierea internatului dela școla civilă de fete a Asociațiunii transilvane, și astăzi el e pentru noi o adevărată mândriă națională.

Nu cu mai puțin interes și bucuriă a fost întimpinată și scirea despre salutara și potrivita idee a direcțiunii institutului de credit și economii „Albina“ de a înființa așa numita „Masă a studenților“. Și acest bun început póte să ducă la întemeierea unui internat de băieți, căci din mici începuturi s'au desvoltat totdeuna cele mai grandióse opere ale omeimei. Institutul lui Francke din Halle, în Germania, se bucură adî de un renume europén și este dóră cel mai mare din tótă Germania; are internat de băieți, cu școle gimnasiale și reale, școle civile, seminariu, tipografie etc. Basa acestui institut o a pus Francke cu 3 taleri și astăzi e un institut împunător la care alérgă băieți din tóte părțile și care a sciut și scie să grupeze în giurul seu puterile didactice cele mai escelente. De ce óre se nu mergem și noi pe calea, pe care alții au mers deja cu sute de ani înaintea noastră și vedem că au obținut rezultate uimitóre!

Este firéscă deci bucuria noastră și atunci, când vedem că inteligența română din Bucovina intenționéază și acolo înființarea unui internat; tot atât de fericită a fost și idea comitetului arangiator al festivităților date cu ocasiunea serbării iubileului de 25 ani a societății acad. „România-Jună“, de a pune basă la întemeierea unui internat al studenților români dela universitatea din Viena.

Este mai departe lucru cunoscut, că în adunarea representațiunii „Fundatiunii Gozdsu“ s'a ventilat idea, ca în locul stipendiilor ce se dau, să se înființeze la universitatea din

Budapesta un internat pentru stipendiștii acestei fundațiuni. Acestea sunt tot atâtea dovești despre curentul, ce s'a pornit în sinul poporului nostru din această monarchie.

Am avut noi internate și până acuma, mai ales împreunate cu institutele noastre teologice și pedagogice.

Dar pe lângă acestea numai în anii din urmă s'au întemeiat în Blașiu doue internate, unul de băieți și altul de fete, de asemenea pe lângă gimnasiul din Beiuș; ba există și în Timișóra un alumneu, de asemenea în Oradea-mare și în părțile Maramureșului.

Înșirând aci unul după altul internatele noastre, ceea-ce are să ne preocupe mai de aproape este de a le supune unei analize din punct de vedere al valorii lor culturale-educative. Spre a ne pute mai cu înlesnire orienta în problema, pe care voim să o deslegăm, vom căuta să ne clarificăm mai întâiu asupra importanței internatelor peste tot, fără privire specială la ale noastre.

Mai nici un stat cultural din Europa nu este lipsit de școle cu internate, ceea-ce dovedesce, că lumea a aflat în aceste instituțiuni un însemnat mijloc de educațiune și civilizațiune. Astfel de internate sunt în Franca, Italia, Portugalia, România, Germania, Belgia, Olanda, Anglia, Rusia și în statul nostru; deci în toate statele, cari au pretențiunea de a figura de state culturale. Dar nici că sunt aceste instituțiuni un rezultat al unei culturi mai înaintate, ci originea lor se duce chiar în vécurile cele dintâiu ale creștinismului, au dar deja și un trecut istoric.

În anticitatea clasică nu existau astfel de institute, de ore-ce nice Grecii nici Romanii nu au institute de educațiune între aședemintele lor culturale. Cu ivirea ideii monachismului în creștinism a venit omenimea și la gândul de a întemeia anumite școle cu scopul de a se pregăti în acestea fiitorii călugări și preoți. Ideea odată aflată a prins rădăcini și s'a răspândit din ce în ce mai mult, până-ce s'au înființat astfel de institute de educațiune și pentru cei-ce nu au intențiunea să se dedice carierii preoțesci. Încă Vasile cel mare (330—379) are în scrierile sale povește privitoare la educațiunea copiilor, cari nu au să fiă crescuți pentru cariera preoțescă.

Semn dară, că încă pe timpul acela au început a se schimba vederile lumii creștine cu privire la generalizarea bunurilor culturale, ceea-ce de altcum era și o consecvență naturală, scosă din chiar ființa creștinismului. Se înțelege dela sine, că aceste școle educative erau înființate și conduse sub egida bisericeii și în spiritul vederilor acesteia. Dar pe lângă aceste instituțiuni cu caracter bisericesc s'au mai înființat și institute de educațiune așa numite lumesti. Acestea s'au instituit pe la curțile domnitorilor din Europa și sunt în stare înfloritoare în decursul evului de mijloc până pe la sfirșitul acestuia. Una din cele mai de valoare școle de acestea este așa numita „schola palatina“ dela curtea regilor franco-ni, în care aveau să primescă educațiune acei tineri din imperiul franco-ni, cari se pregăteau pentru a intra în serviciul statului și al bisericeii. Și la curtea lui Carol cel mare aflăm astfel de școle, cu același caracter și cu o asemenea mențiune.

Sub scutul bisericeii și al regilor aceste instituțiuni serviau scopurilor educațiunii, deși trebuie să constatăm, că ele aveau totuși un caracter exclusivist, așa încât nu le era dat tuturor muritorilor să se pótă bucura de binefacerile, ce se revărsau din aceste institute.

În monarchia austro-ungară chiemând Ferdinand I în anul 1550 pe Iesuiți în Austria, în timp de 200 de ani au întemeiat peste 200 de colegii cu totul independente de stat. Cu timpul s'a generalizat idea atât de tare, încât și privații au luat îndemnul de a înființa internate și mai cu samă acolo, unde se simția lipsa de școle corespunzătoare unor anumite scopuri. Acolo, unde nice statutul și nice biserica nu au venit în ajutorul societății și unde s'au ivit anumite trebuințe, societatea s'a îngrijit de sine pentru satisfacerea acestor trebuințe culturale. Dacă se iau astfel de inițiative din partea societății, ele totdeauna sunt un simptom despre pulsațiunea unei intensive vieți spirituale în sinul acesteia. Cele mai naturale și mai sănătoșe impulse culturale sunt acelea, cari pornesc din jos în sus, din necesitățile simțite de însași societatea, pentru care sunt menite. Astfel s'au înființat în Germania și în alte țeri internate pentru acei băieți, cari voesc să

aibă dreptul de voluntariat, ori să între în o anumită școală de specialitate, pentru care nu se cer nici studii gimnasiale, nici reale ori civile.

Între necesitățile, cari au contribuit și continuă a contribui și ași la întemeierea de internate, alumbrate, ori pensionate pot fi considerate cam următoarele:

a) Neputința părinților de a da o educațiune mai intensivă și mai corespunzătoare fiilor lor a avut drept urmare întemeierea acestor așezăminte culturale. De multe ori referințele din o familie sunt de așa, încât este imposibil ca copiii să pótă primí aici o educațiune bună, de aceea se vęd părinții siliți a-și trimite copii în internate;

b) Dacă se întâmplă nenorocirea, ca copiii încă de mici să-și pėrdă părinții și să remănă de tot orfani, pentru astfel de copii internatele sunt o mare binefacere;

c) Intențiunea de a cresce copii pentru anumite cariere de viață, cum e bunăoară cariera de militar, preot ori învățator, încă reclamă internate, unde crescerea elevilor să se conducă după considerațiunile dictate de chiámarea lor viitoare;

d) De asemenea sunt de trebuință internatele pentru copii, ale căror puteri sufletești sunt reduse în mod foarte considerabil, la așa numiții: *stupiți, cretini, timpți*, cari nu pot fi deodată educați cu cei ce dispun de forțe spirituale normale;

e) Nu mai puțin necesare sunt ele și pentru aceia, căror le lipsesc unul ori amândouă sensurile cardinale: veđul și auđul.

Pentru astfel de copii loviți de sörte internatele sunt o necesitate absolută.

Aceste sunt trebuințele generale, cari au dat nascere internatelor mai la tóte popórele și ele au fost chiámate să corėspundă unor necesități adínc simțite în viața omenimei. Noi Románii din acéstă patrie încă nu putem să susținem că am fi liberi de atari trebuințe, ba că nu am fi căutat chiar să le satisfacem încă mai de mult, încât privesce crescerea fitorilor preoți și învățatori, cu tóte acéstea noi mai avem și alte motive speciale, pentru cari trebuie să ne determinăm spre acéstă lucrare culturală.

Venind a vorbi de internatele noastre de pe lângă școlile medii amintim, că la înființarea acestora influințază și împrejurări de altă natură.

Este sciut, că la noi contingentul cel mai mare de gimnasiști îl dau fiii țeranului nostru, fii dela sate. Nu totdeauna cei mai cu stare sunt cuprinși de dorul de a-și vedé copilul ridicat pe o tréptă mai înaltă socială, decât cum se află ei, ba în multe casuri chiar aceștia se mângăe cu nefastul principiu: „cum am trăit eu și părinții mei, vor puté să trăéscă și fiii mei“. Dar chiar și sătenii cei cu o mai bună pozițiă materială nu sunt în stare sê-și așeze copiii în locuri mai bune, ci din contră sunt siliți sê și-i adăpostéscă pe la familii sărace și réu crescute. Aici petrec în societatea servitorilor, ori în a învățaceilor și sodalilor de meseriă, dela cari nu pot fi decât în mod réu influințați. Nicăiri ca aici nu au ocasiune de a învăța tot felul de apucături rele, de a-și însuși datini și moravuri otrăvitoare pentru spiritul lor tiner și fraged.

Urmarea este, că de multe ori tineri fórte talentați, înfițiați de vițiile societății, în care le-a fost dat sê trăéscă, se demoraliséază atât de tare, încât decad total și se poticnesc în mersul lor cultural, alegându-se din ei niște „perde vară“, niște ómeni netrebnici, ori chiar niște proletari. Spre liniștirea noastră fiă zis, sunt rari casurile aceste, dar totuși nu putem nega, că ele nu s'ar ivi ici colea. Este încă, mulțămită domnului, destul de puternic sentimentul moral în sinul poporului nostru, ca sê răréscă șirul acelora, cari fac rușine némului. Românul s'a dedat la trudă și la muncă și scie, că numai puterii și abilității brațelor proprii are sê mulțáméscă tot avutul sêu național.

Cu tótă încrederea ce ne-o inspiră tăria caracterului nostru, totuși nu e permis sê trecem cu vederea preste întemplările țilei, ci sê căutăm ca aparițiunilor nesănétose în viața noastră socială-culturală sê le tăiem firele dela început și sê le nimicim încă în germene.

Fiind dar un fapt constatat și recunoscut, că majoritatea tinerimei noastre gimnasiale este condamnată de a petrece tocmai acea parte a vieții sale, care este mai primitóre de

influențe externe, în o atmosferă socială foarte îndepărtată de adevăratul nivel moral, urmază ca o cerință cardinală: necesitatea de a ne îngriji de sôrtea „viitorului națiunii noastre.“ Dar încă și mai deprimătoare impresiune ne face creșterea acelei tinerimi, carea cercetând școli străine este constrînsă a-și lua cuartir pe la familii străine. Aici pe lângă influențele amintite mai vin a fi considerate și influențe de altă natură și încă de acelea, cari amenință de a ne altera în firea și individualitatea noastră etnică.

Câte inimi plăpânde din mlădița noastră națională nu vor fi espuse de a inspira aerul stricat al mediului social, în care au să se învîrtescă! Câte ore vor fi avut aceea tăria sufletescă, încât influențele periculoase să fi avut asupra lor efectul, ce îl au valurile apei, lovindu-se de stânca de granit?!

Vócea timpului ne strigă deci: înființați cu grăbire internate școlare pretutindenea, unde există pericole iminente, căci grea răspundere națională aveți pentru această întrelăsare! Sciut este, că copiii de român, ca roiul de albine ies de prin școlele străine, așa încât în părțile locuite de Români nice că se află vre-o școlă străină, în care să nu fiă și copii de ai nostri. Este prin urmare justificată bucuria noastră pentru interesul, ce se observă față cu această cestiune culturală de prima ordine.

Lămuriți asupra importanței și necesității internatelor noastre școlare să căutăm a pune în discuțiune și cestiunea întocmirii acelor. Întocmirea lor reclamă o pricepere deosebită în ceea ce privește regularea referințelor vieții interne, cunoștințe pedagogice temeinice, o orientare în împregiurările între cari trăește institutul.

Ori cât de necesară și folositoare este această instituțiune culturală totuși nu acesta este adevăratul teren, unde semênța educațiunii prosperază și dă róde îmbelșugate. Altul este locul destinat dela capul locului spre acest scop și anume: *cercul familiar*. Familia este vatra naturală, unde se produce și se desvóltă mai bine *sentimentele religioase-morale*, fundamentul unui *adevărat caracter*.

Iubirea și delicateta mamei, împreunate cu bărbăția și puterea autoritativă a tatii, sunt solul cel mai potrivit pentru

formarea de caractere nobile, demne și virtuose. Unde date sunt adevăratele condițiuni de conviețuire familiară, acolo nu poate să lipsescă nice crescerea corespunzătoare. Rolul de căpetenie îl are se înțelege mama, întru cât ea are să dirigă toate acțiunile mai mărunte ale copiilor, să-i supravegheze continuu, să-i mustre și să-i certe, să-i îndemne și să-i oprască. Frumos rol, dar și grea responsabilitate! Tatăl are să vină cu sfatul și autoritatea sa numai în cazuri mai grave, unde conlucrarea lui este absolut necesară, dar cu atât mai necesar este de a se informa și de și despre purtarea fiilor săi, de a-i ține în continuă evidență, de a se sfătui des cu soția sa asupra creșterii copiilor, de a ține adese ori consilii familiare.

Pentru o bună educațiune familiară se pretinde deci foarte multă îngrijire din partea părinților, cu cât mai virtuos se va pretinde dar dela conducerea unui internat, unde nu este numai unul sau doi copii ci sunt zeci și sute. Este foarte natural să admitem, că acele institute vor corespunde mai bine, cari vor ști să se întocmescă după modelul unei adevărate vieți familiare. Dacă unui internat i-ar succeda să copieze viața familiară, atunci acela ar fi aproape de idealul unui internat. Un astfel de internat ni-l putem numai imagina, dar ori cât l'am căuta, de aflat nu-l vom afla. Oricare apropiere de viața familiară ne prezintă internatele cu un număr foarte redus de elevi, așa și cele pensionate mai mici. Având acestea un număr mic de elevi, vor putea mai ușor să se organizeze pe o basă mai familiară, mai intimă. Cu toate acestea și aici lipsește acea iubire naturală, care cimentează viața familiară, lipsește comunitatea originii, conștiința consanguinității și iubirea curată a mamei.

Cu mult mai greu va fi a organiza un internat cu zeci și sute de copii, cari sunt atât de diferiți în privința etății, gradului de cultură, a aplicărilor firești, a moravurilor și obiceiurilor, cari le aduc cu sine din casa părintescă; mai adaugă apoi și felul diferit cum sunt crescuți în școli străine și vom avea înaintea ochilor nostri greutatea enormă de a putea organiza cum se cuvine un internat. În internatele de pe lângă școlile medii, unde numărul elevilor e mare, atîrnă foarte mult

dela modul cum se va puté face supraveghierea tuturor elevilor. În internate bine conduse de regulă se impart elevii în grupe, ori după etate, ori amestecați cei mai mari cu cei mai mici. În cazul prim celor mai mici sunt puși sub inspecțiunea unuia din cei mai înaintați, care este investit și cu o mică putere disciplinară. Mai multe grupe apoi stau sub inspecțiunea unui profesor mai tânăr, ori altă persoană cu autoritate, iar tot internatul stă sub conducerea directorului. Fiecare din aceste persoane are sfera sa de activitate, în care sunt cuprinse drepturile și datorințele sale. Adeseori ține profesorul conferințe cu seniorii puși peste grupele ce stau sub responsabilitatea sa; în aceste se dau povețe și învățături referitoare la regularea vieții elevilor. Tot asemenea se întrunesc pe lună de două ori regulat toți profesorii și cu directorul în conferințe generale, unde se discută asupra casurilor de transgresiune mai grave, se statoresc norme generale, se fac rapórtе despre starea educațiunii și instrucțiunii elevilor. Cam așa e organizat în general internatul lui Francke din Halle, unul din cele mai bune în tótă Germania.

La noi se înțelege, că ar întâmpina mari greutăți o astfel de organizare, mai ales la internatele ce eventual s'ar face acolo, unde noi nu avem gimnasii, nu ar fi însă de loc greu acolo, unde există gimnasii române. Și în privința conducerii educațiunii în astfel de institute s'au schimbat vederile ómenilor și au perfecționat multe din dispozițiunile, pe cari timpurile mai vechi le considera de cele mai bune, de aceea și noi să ne luăm pildă dela acestea.

Cu totul altele au să fiă vederile, după cari se vor conduce acele internate, cari eventual s'ar înființa pe la școlile mai înalte, pe la universități. Despre tinerimea, care a ajuns să pășescă treptele universității se presupune, că și-a câștigat atari convingeri și principii de viață, încât nu are trebuință ca la tot pasul să fiă povețuită ci să seie conduce independent. Gradul de dezvoltare psihică la această tinerime e atât de înaintat, încât nu mai e educabilă, decât în chipul cum voesce ea. Învățăturile și sfaturile, ce i-se dau, sunt primite de acesta numai întru cât corespund vederilor și apreențiilor sale. Aici deci tinerimea se va mișca în o atmosferă foarte liberă,

ca astfel individualitatea sa să nu fie oprită în mersul ei de dezvoltare naturală. Ar fi o greșală foarte mare, când s'ar restringe în margini foarte înguste libertatea personală, atât de necesară pentru evoluțiunea spirituală a individului.

Cu toate că principiului libertății are să i-se dea estensiunea necesară posibilă, totuși nu se poate admite părerea, că aici ar avea să domnescă o destrăbălare, o neorânduială, ba eventual să se încuibe în sînul acestei mici societăți spiritul de disordine, de vrășmășia, de neîncredere, sau chiar vre-un spirit de partid cu lupte, disensiuni și alte nefaste consecuențe. Din contră aici are să se cultive spiritul de coherință socială, de iubire reciprocă, de intimitate între fiii aceleiași națiuni. Colțurile caracterelor aici au să se netedescă și poleiască; trăsăturile bune ale caracterului aici au să se fortifice și consolideze.

Este adevărat, că prea adese-ori se aud voci contra educațiunii din internate și sunt mulți, cari o condamnă cu totă tăria. Se susține adecă, că aici se dedau copiii și copilele numai la o sfințenie părută, de ore-ce fiind ținuți a lucra după anumite reguli, după anumite legi, ceea-ce fac, fac numai de silă, însă nu din convingere. Faptele lor au deci timbrul legalității iar nu al moralității, nu se dedau a face binele pentru-că îl consideră de atare, ci-l fac fiind-că sunt constrinși spre acésta.

În internate se dedau copiii a ascunde solidar multele întemplări dinaintea superiorilor lor și prin urmare se dedau la minciună, la ipocrisie și alte viții. Trebuind să împedeci răspândirea unui rău, de multe-ori ești silit a aplica pedepse mai aspre, decât dóră ar fi trebuit spre a îndrepta pe cel păcătos. Întemplându-se se predomineze cei răi asupra mulțimei, din partea acestora se esercită un terorism grozav asupra celor buni și astfel vederile celor buni nu es la ivélă. Se mai obiectează mai departe, că avënd să fie supuși toți unui regim comun, prin acésta se face forță naturilor mai pronunțate și individualitatea omului nu poate eși la ivélă. Apoi câte rele, încuibate aici, nu pot să producă o stricare generală.

Deși admitem, că aceste păreri pot să fiă în parte adevărate, totuși plângerile aceste pot privi mai mult numai in-

ternatele rău organizate și rău conduse. Atîrnă foarte mult dela spiritul de conducere, dela modul de vedere al celor ce stau în fruntea lor. Obiecțiunile acestea pot privi mai mult internatele de pe la mănăstiri, precum și pe acelea, cari căcă să le imiteze pe acestea.

Dar cu mult mai mari sunt avantajile, ce ele ne ofer, căci aici se dedau copiii la o viață regulată, își însușesc anumite datini și obiceiuri bune, cari le duc cu sine în viață până în adânci betrânețe. Mai mult: se dedau la activitate, la muncă și mai nice unul nu este cuprins de lene, răul cel mai mare pentru un om tinăr. Domnind în internat un spirit sănătos, cât de uimitor nu lucră puterea esemplului. Aici, trăind elevii în comunitate, se desvóltă în ei spiritul de asociare, se pun base sănătóse pentru un adevărat caracter. Tot odată sunt feriți de multe ocațiuni rele, ce le ofere, mai cu samă tinerimei, petrecerea în mijlocul societății. Și încă mai ales astăđi când se scie, că prea rari sunt momentele morale, ce se ivesc pe planul vieții publice, a petrece afară de atmosfera acestei vieți este un dar neprețuit pentru ori-și-care tinăr.

Nu putem întra deci în vederile contrarilor acestor instituțiuni culturale, nu, mai ales noi Români, pentru cari mai mult trag în cumpănă motivele speciale indicate mai sus.

Cumpănind tóte momentele pe cari le-am cređut, că ating obiectul de față, ne mai rămâne să dorim, ca mișcarea culturală începută să se continue cu sírguință spre binele și fericirea tinerimei nóstre școlare.

Dr. *Petru Șpan.*

DESPRE ARDÉL ȘI BOGĂȚIILE LUI.

Conferență poporală, ținută de Silvestru Moldovan, la adunarea generală a despărțământului XII. (Alba-Iulia) al „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român“, ținută în Teiuș la 8/20 Novembre 1895 n.

Cu toții scim, că țerișóra nóstră, Ardélul, în al cărui pămënt iubit zac astrucate de aprópe 18 vécuri osămintele moșilor și strămoșilor nostri, este o țară muntósă, una dintre cele mai muntóse țeri ale Europei. Dacă însă vom cerceta mai de aprópe, cum se înalță și cum se estind

munții și delurile, ce-i acoper suprafața, vom avea înaintea ochilor noștri o iconă încântătoare, care se deosebește mult de înfățișarea altor țări muntoase. Urcându-ne pe valea Mureșului sau pe alte văi de ale riurilor noastre, pe culmea unui deal mai nalt, pe lângă frumoasa priveliște de la pârțile lui, vom zări în depărtare la marginea cercului nostru de vedere nește munți puternici, cari perduți în cea albăstrie își înalță falnic creștele lor preste delurile ce-i împrejmuesc. Acești munți, cari ni se arată dintr'un loc spre mătădi, din alt loc spre răsărit sau apus de sóre, sunt munții hotarnici ai Ardélului. Dacă am fost cu luare aminte vreodată la acesta împrejurare, atunci avem deja un semn, care începe să ne desveluie icona sau înfățișarea suprafeții Ardélului. Vedem adecă, că în părțile din lăuntru ale țerii nu avem munți nalți, ci aceștia se înșiră pe la granițe. Jur împrejur, spre mătă-nópte și mătă-di, spre răsărit și apus, pe cele patru margini ale Ardélului, se întind ca nește ziduri uriașe și aprópe nestrăbătute patru șiruri de munți, în cari se află cele mai nalte piscuri ale noastre. Ba șirul de la răsărit are în o parte și un șir secundar, care se întinde alătura cu el de la mătă-di spre mătă-nópte și care se numesce Arghita. Din acestea șiruri de pe la margini se rămuresc spre lăuntru ale țerii o mulțime de ramuri, cari treptat se tot micesc și se prefac în șiruri de deluri și coline. Așa dar pe la margini, pe munții hotarnici sunt locurile cele mai sus aședate, iar de aici spre lăuntru ale țerii tot coborim și cam pe la mijloc dăm de locurile cele mai jos aședate, firesce în asemănare cu suprafața mărilor. Pe la mijlocul Ardélului se estinde Câmpia, care cade departe de munți și unde nu se află decât deluri și coline, dar fără pietri și stânci și fără păduri, iar prin văile ei se înșiră mai multe lacuri.

Munții de pe la margini se află pe mai multe locuri despărțiți prin nesce văi înguste și adânci, prin cari ies de obicei riuri și riulețe din Ardél, curgând în țerile vecine. Văile aceste adânci se numesc precum scim pasuri. În lăuntru ale țerii printre mulțimea de șiruri de deluri se află văi de obicei înguste și udate de riulețe sau pâraie. Șesuri mari nu avem; cari le avem, precum șesul Țerii Oltului, al Țerii Bârsei, al Țerii Hațegului, Pratul lui Traian sau Câmpia Turzii de lângă Arieș, podeiul Ciucului etc. sunt mici, și tóte la olaltă luate abia forméză $\frac{1}{20}$ parte a întregului teritor.

Așa ni se înfățișeză, în trăsuri mari și generale suprafața Ardélului. El în întregul lui este un mare podeiu, care se află mai sus aședat decât țerile vecine, ce-l încunjóră, precum e România și Ungaria. Acesta se scie de la măsurările de nalțime, dar ne putem încredința despre acesta și prin următoarele: Dacă călătorim dinspre Ungaria sau România în Ardél, când ne apropiem și întrăm în Ardél vom vedé cu ochii, că mereu suim, iar munții hotarnici priviți din România sau Țara unгурéscă ne apar cu mult mai nalți, ca tot acei munți priviți din lăuntru Ardélului. Că Ardélul este mai sus aședat, ne arată și apele. Tóte apele, cari

isvorese în Ardél, curg afară din el, în țerile vecine, semn, că acele sunt mai jöse, decât văile țerii noastre. Astfel după măsurări se scie, că văile noastre, cari au nălțime mijlocie, sunt cu 1100 de urme mai sus aședate decât valea Tisei și cu 1200—1300 de urme mai sus decât șesul Dună-rén al României. În asemănare cu suprafața mării, avem și mai mari înălțimi. Punctul cel mai nalt al Ardélului este vârful Negoifului, anume Negoiful mare în munții Făgărașului, avënd o nălțime de 2536 metri. Punctul cel mai jos aședat este la Zam, unde Murășul părăsesce hotarul patriei noastre și întră în Țara unгурescă. Acest loc se află la o nălțime de 167 m. preste suprafața mării. Acésta este înălțimea unui dél destul de mare, așa, că dacă ne închipuim că marea Adriatică ar ajunge tot în înălțimea ei de acum până la Zam, Zamul față de mare s'ar părea că e pe vârful unui dél, iar apa Mureșului ar cădea jos în mare ca de pe vârful unui dél înalt. Celelalte văi ale noastre sunt și mai sus aședate până la 800 de metri astfel, că față de mare, după cum dice Kővári „chiar și văile noastre sunt vârfuluri de déluri“.

Astfel de poziție are Ardélul, pe o întindere de 54,000 km. sau 950 miluri □.

Și pe acest loc, alcătuit astfel, mâna atotputernică a lui Dumnezeu a aședat atâtea frumuseți, atâtea minuni și rarități ale naturii, încât aprópe nu-i găsesci părechea. Ori în cătrău vei pleca prin Ardél, în ori care parte îți vei îndrepta pasul rătăcitor, în tóte părțile vei găsi lucruri de ale naturii de admirat, regiuni și priveliști, cari te încântă și te ră-pesc. La fie-care cotitură de riu, de pe vârful fie-cărui dél sau colnic, pe déluri și pe văi, pe munți și pe șesuri, ochiul uimit va zări frumuseți și priveliști ademenitoare. Ici dai cu ochii de o vale plăcută cu un riu-uleț, care mână rótele unei mori, cu sunetul ei plăcut: iată o icónă câmpenescă, idilică; colo vei da de un părau puternic de munte, care se aruncă cu zuzet preste un părete de stâncă formând o cădere de apă lărmuitoare; în altă parte găsesci stânci uriașe, pleșuve, brăzdate de pu-hóie, cari stau ca nesce sentinele uriașe și mărețe la marginea văii; de pe cutare vârful de dél ochiul se va adânci în privirea șesului dela póle, împoporat cu sate și udat de riuțele arginții, apoi vei da de munți pu-ternici, de chei și stânci prăpăstioșe, de peșteri, cari se afundă în adâncimile pământului, de păduri uriașe, în care ursul trăiesce liber ca un stăpân ș. a.

Tóte acestea, munți și șesuri, déluri și văi, riuri, păraie și lacuri, stânci prăpăstioșe, căderi de ape, strimtori sau chei, peșteri și altele asemenea lor, schimbându-se mereu una cu alta în o neorânduială po-etică, alcătuesc frumuseți nenumărate, icóne cari te ademenesc și adese te pun în uimire. În adevăr Ardélul este o mare carte a naturii, plină de fel de fel de icóne frumoșe și n'ai decât să întorci foile acestei cărți ca ele să și se înfătoșeze în tótă frumuseța lor.

Noi ardelenii trecem adese ori nepăsători pe lângă aceste frumseți, le băgăm puțin în samă și acesta provine de acolo, că noi crescuți de copii mici printre ele, ne dedăm cu privirea și înfățișarea lor; pentru noi aceste sunt lucruri de toate zilele și numai atunci le ducem dorul, când suntem departe de sinul țerii, în străinătate, când umblăm prin alte țeri, unde în zadar căutăm grămădite la un loc atâtea odore încântătoare. Pe noi nu ne uimesce cutare priveliște fără sémân, pe când străinii, cari vin întâi în Ardél, sunt uimiți și încântați la tot pasul de cele ce le văd ochii.

Moțul la pólele Detunatei își pasce liniștit caprele și se miră când vede, că vin să admire stâncile lui călători din țeri depărtate, nemți și englezi. Ba în naivitatea lui merge așa de departe, încât îi judecă pe aceștia de a nu fi în totă firea, de fac ei atâta amar de cale pentru-ca să-i cerceteze munții și stâncile lui. El nu scie, că o stâncă măréță, o minune a naturii, cum e Detunata, nu se găsește în întregă Europa și trebuie să mergi până în Scoția, la peștera lui Fingal, ca să dai de stâlpi de basalt, cari au asemănare cu stâlpii Detunatei noastre!

Străinii, precum am amintit, sunt toți încântați de frumsețile țerii Ardélului. De aceea vedem, că cei ce au scris despre ea o laudă cu cuvinte foarte măgulitoare, semn că este frumoasă, mai frumoasă de cum o ținem noi de obicei.

Astfel amintesc aci pe un scriitor francez, A. de Gerando, care scrie în cartea sa despre Ardél între altele următoarele: „aici vom da de locuri, cari merită luarea aminte a noastră sau pentru reminiscentele din trecut sau pentru raritățile naturale. Și trebuie să ne însemnăm, dice el, că aici în țara acesta se află mai multe lucruri demne de văduț și studiat, decât în multe alte țeri, cari sunt de trei ori mai mari ca ea“.

Un scriitor englez, Paget, scrie în o carte a sa, că dóră nu se află țară pe suprafața pământului fără frumseți de-ale naturii, dar, dice el, „n'am văduț nici când o țară, care să fie în întregul ei o frumseță, precum este Ardélul.“

Iar dintre scriitorii nostri neuitatul Nicolae Bălcescu ne înfățișază un tablou foarte viu și real despre Ardél, pe care îl termină astfel:

„Apoi în tot locul dai de riuri mari cu nume armonioase, ale căror unde port aurul. În pântecelile acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa: sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercuriul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, telurul, și în sfârșit metalul cel mai îmbelșugat de cât toate, aurul, pe care îl veđi strălucind până și prin noroiul drumurilor.“

Bălcescu laudă nu numai frumseța țerii noastre, ci face amintire și despre marile ei bogății. În privința acesta Ardélul asemenea ocupă un loc de frunte între celelalte țeri. Pe lângă frumsețile neîntrecute, cari-i împodobesc suprafața, el are în sinul său bogății enorme. Pământul său deși, precum am amintit, este muntos-deluros, cu toate aceste e îmbelșu-

gat și foarte roditor. Cóstele munților până sus, până unde ajunge zona sau hotarul vegetațiunii, sunt acoperite cu păduri uriașe de brad, stejar, fag și alte soiuri de arbori, apoi păduri mai mici se află și în lăuntru țerii, pe cóstele delurilor, afară de unele părți ale Câmpiei. Odinioară, pe timpul străbunilor noștri, al Romanilor și Dacilor, Ardélul era foarte păduros. În timpurile mai nóue pădurile s'au mai împuținat, căci înmulțindu-se locuitorii, codrii au trebuit să facă loc în multe părți satelor. Dar cu tóte aceste pădurile nóstre și acum sunt imense, în multe părți neatinsse de secure; din ele avem un izvor bogat de lemne de foc, de ars cărbuni, precum și de lemne de clădit. Aceste din urmă se transportează în cantitate mare și în afară de Ardél. Numai din munții de pe la izvorul Muréșului și din împrejurimea Topliței se espedează pe Mureș în jos pe an la câte 16,000 de plute, pe cari se transportă la vre-o 2 milioane de scânduri, 3 milioane de șindile și mai multe mii de lemne de clădiri. Ele se transportă la Zam și de aici mai departe în Țara ungherească. Chiar și numai aceste date ne arată ce bogate sunt pădurile nóstre.

Pământul Ardélului, precum și clima, sunt foarte priincioase viței de vie, care, afară de unele părți muntoase și afară de Câmpie, se cultivă preste tot locul, dar cu deosebire pe valea de mijloc a Mureșului și pe Têrnave. Cóstele delurilor, unde lipsesc pădurile, le vom vedé acoperite cu vii sau pometuri, iar pe văi și pe șesuri vom da de belșug de bucate, apoi pășuni bogate cu deosebire prin munți, cari dacă nu sunt împoporate cu sate, le vom vedé împoporate cu târle de oi nenumérate și de stâne pécărăesci.

Tóte aceste sunt bogății, ce se véd la suprafață, dar afară de aceste, mari și neprețuite comori zac ascunse în sinul pământului nostru. Astfel de comori, cari constituiesc imense bogății, sunt apele minerale și vinele de sare, de fer, de metale nobile, și de cărbuni. În privința acestor bogății Ardélul este superior la multe alte țeri.

Ape minerale, fer, sare, cărbuni și metale nobile se află în măsură mai mică sau mai mare în tóte părțile Ardélului, dar cu tóte aceste după felul bogăției pământului putem să deosebim dela resărit spre apus trei zone, având fie-care caracteristica sa.

Părțile resăritene sau zona resăritenă are belșug de ape minerale; aici se află cele mai multe și mai renumite isvóre minerale și cele mai cercetate băi sau scâlđi. Aceste sunt băile cunoscute de toți: Vălcelele, Tușnadul, Bodocul, Borsecul, Sângeorgiul, Homorodul, Casonul, Corondul, Malnășul, Covasna etc.

Dar afară de aceste pe aici la tot pasul dăm de alte isvóre minerale. Astfel bună oră numai în partea sudică a Ciucului, afară de ținutul Cason și de băile dela Tușnad, se află în 12 locuri diferite isvóre minerale.

Isvóre minerale se află și în celelalte părți ale Ardélului, dar cele mai multe și mai renumite sunt aici, în partea resăritenă. În acesta parte sau zonă vine minerale sunt puține sau până acum sunt cunoscute puține. Singurele mine sunt minele de aramă dela Bălan, cam puțin productive, și cele dela Rodna.

Apele minerale forméză o mare bogăție a Ardélului. Afară de băi, cari sunt cercetate în timpul verii de mii de óspeți, apa minerală se transportéză și în afară de hotarele țerii în mari cantități. Astfel numai din isvórele Borsecului se umplu și transportéză pe an, mai cu sémă în România și Ungaria, preste dóue milióne de sticle.

Partea sau zona mijlocie, care se estinde prin mijlocul Ardélului am puté-o numi zona sărată, căci aici găsım în sinul păméntului mare belșug de sare, cum nu se află în celelalte părți. Sărăriile Ardélului stau în legătură spre méďă-ďi cu sărăriile din România și spre méďă-nópte cu cele din Polonia. Dela Ocna Sibiului o vênă principală de sare merge pe la Uióra, Turda și Ocna Deșului, iar alta mai spre resărit pe la Cohalm, Odorhei, Paraid, Jabenita până pe la Rodna, trecénd astfel în zona resăritenă a apelor minerale. Aceste dóue linii principale au o mulțime de ramuri laterale. Prin tóte aceste locuri bogăția de sare este fórte mare, despre ce ne putem convinge prin faptul, că în multe părți sarea ese până la fața păméntului, fiind acoperită numai cu un strat subțire de pămént, apoi în unele părți, precum bunăórá la Sovata, se află deluri întregi de sare, pe când de altă parte afundimea sării în pămént este necunoscută căci în adâncime de dóue sute de metri se află încă tot sare. În acesta zonă se află minele nóstre de sare, cunoscute de toți, precum la Ocna Sibiului, la Uióra, Paraid, Turda, etc. Acum se scóte sare în 8 locuri, dar sunt cunoscute 37 de locuri cu sărării, unde s'ar puté deschide mine de sare. Prin locurile aceste se află pretutindenea lacuri sărate, în multe locuri cu întocmiri de scălđi, iar isvóre sărate sunt cunoscute până acum preste 900.

Bogăția de sare a Ardélului se pare a fi nesecată; sarea s'a scos din pămént și de strămoșii nostri, de cătră Romani, și s'a scos și de atunci neconținut. Acum o cantitate însemnată de sare, mai cu samă cea scósă din minele dela Uióra, se transportéză în Țara unгурescă.

După zona de sare venim lá partea cea mai bogată a Ardélului, la zona apusană, zona metalelor. Aici se află și se scóte din adâncimile păméntului cel mai prețios metal: aurul dimpreună cu argintul și cu alte metale. În privința bogăției de aur și argint Ardélul rivaliséză cu cele mai bogate țeri ale Europei și a rivalisat din cele mai vechi timpuri. Deja Herodot, vechiul istoric grecesc, amintesc bogăția de aur a acestei țeri, iar despre Romani scım, că au esplotat aurul în măsură mare. În timpul nostru se scóte mult aur din păméntul Ardélului cu întocmirile și mașinariile cele mai nóue ce s'au introdus. Centrele mai bogate de mine de aur se află în Zarand la Ruda, Criștior și Secăreńb

cu împrejurimile lor, apoi la Roşia şi în jur, precum şi în alte părţi ale Munţilor Apuseni. Durere numai că cele mai bogate mine sunt în mâinile unor societăţi streine. Sunt însă şi Români proprietari de mine şi pe aici avem o clasă de băieşi români.

În pământul acestei zone se află şi fier, precum la Trăscău, unde însă acum băieşitul stagnează; mai bogate depozite de pământ ferosă se află în ţara Haţegului, unde acum se scote cel mai mult fier în Ardél. Centrul exploatării este la Hunedóra, iar mine mai bogate se află la Ghelar, Teliuc ş. a.

Mai departe tot în zona acesta, la mătădi, în văile romantice ale Jiurilor se află mari cantităţi de cărbuni de pământ, a căror exploatare s'a început în timpul mai nou în mai multe mine la Petroşeni, Lupeni ş. a.

În sfârşit fiind-că am vorbit aci despre zona aurului, trebuie să amintesc, că în Ardél, deosebit de alte ţeri cu mine de aur, aurul nu se află numai în sinul pământului, ci şi în nisipul riurilor, în formă de pulbere. De sigur că acesta este un semn caracteristic, care ne arată bogăţia de aur a pământului ardelen. Mai toate riurile noastre conţin în nisipul lor praf de aur, dar cele mai bogate sunt în privinţa acesta riurile, cari îşi au isvórele şi cursul prin zona aurului, cum sunt Valea-Abrudului, Arieşul, Ampoiul, Crişurile, Streiul etc. şi unele păraie, între cari este bogat cu deosebire părşul Pianului.

Cu alesul sau spălatul aurului s'au ocupat în Ardél şi Romanii, apoi avem urme despre acesta ocupaţiune şi din timpurile după încetarea stăpânirii lor. Acum încă se ocupă unii ómeni cu alesul aurului, deşi acest lucru este puţin rentabil. Spălătorii de aur ne ofer adese icóne idilice, privindu-i pe termurii riurilor cu o măsuţă şi troc, numit „saitroc“ alegând cu mare sírguinţă pulberea de aur nobilă din nisipul netrebnic.

*

Din acesta scurtă schiţare vedem, că ţara noastră Ardélul, pe lângă aceea că este o ţară împodobită cu multe frumseţi, are în sinul pământului său mari şi felurite bogăţii.

Sciind acesta, fie-care din noi îşi póte pune întrebarea, că óre pentru-ce ardelenii în general, iar în special noi Românii din Ardél, în mijlocul atâtor bogăţii date de natură suntem un popor sărac, mai sărac ca multe alte popóre, cari trăiesc în ţinuturi cu pământ mai slab ca al nostru? De unde rezultă acel trist adevăr, ce ni-l spune Moşul în duiosul său cântec:

„Munţii nostri aur pórtă,
„Noi cerşim din pórtă 'n pórtă? . . . .

Acosta vine, după cum cred eu, mai cu samă de la dóue împrejurări.

Una stă în legătură cu trecutul Ardélului. Trecutul, precum scim, a fost fórte viforos şi neprielnic pentru lucrări pacinice. Frumósele plaiuri ale Ardélului au fost vécuri întregi năpădite şi prădate de popóre sélbatică, cari numai pulbere şi cenuşe, numai ruine şi amar lăsau în urma

lor. Luptele continue cu aceste popóre ne-au pus zăgaz înaintării, ne-au împedecat de-a ne folosi de bogățiile pământului așa cum ar fi trebuit.

O altă împrejurare, la care mai mult noi suntem de vină, este aceea, că am fost noi prea îngăduitori, prea lăsători, cum se dice. Am lăsat adeseori cu frumosul drepturile noastre din mână și astfel am rămas îndărăpt.

Acésta însă așa nu este bine și învățând din trecut trebuie să lucrăm altfel în viitor. Ce este al nostru după drept să nu lăsăm a ni-l răpi nimenea. Pământul, moșia, ce o avem, să o păstrăm ca ochii din cap, ba să ne dăm silința a câștiga mai mult, căci știut este, că cine stăpânesce pământul, acela stăpânesce și țara. La acésta însă numai așa putem ajunge dacă vom fi prietini cu munca și hărnicia, dacă vom fi cruțători, energici și cu luare aminte la toate lucrurile noastre. Astfel ne vom înmulți starea, lucrurile ne vor merge mai bine și fiii și nepoții nostri, având basă pe ce să ducă mai departe lucrarea începută de noi, ne vor binecuvânta.

Alba-Iulia, Novembre, 1895.

CONTINUITATEA ROMÂNILOR ÎN BANATUL TIMIȘAN.

În ultima fasciőră a dicționarului „Etymologicum Magnum Romaniae“ apărută de curând, (Tomul III. fasc. IV. Bălțit-Bărbat), eruditul autor al acestei valoróse lucrări publică un studiu fórte interesant și vast (de 85 colonne) despre individualitatea dialectală și teritorială a Românilor din Banat și aduce probe cu totul noue, dar bine întemeiate pentru continuitatea lor în țara Timișului.

Regretăm că spațiul, de care dispunem în acéastă revistă, este atât îngust, încât nu putem reproduce acest studiu de interes deosebit pentru noi Români de dincóce în întréga lui estensiune. Îl recomandăm deci atențiunei celor cari se intereséză de limba și istoria poporului român și pentru orientarea cetitorilor nostri lăsăm să urmeze un scurt extras al importantei publicațiuni.

Cuvântul *Bănat* — dice autorul — își póte urca originea cel mult până în secolul XVI, când pentru prima óră în capul administrațiunii unei părți din *Bănat*, anume peste Lugoș și Caransebeș, fusese numit un Ban, pe când înainte existau în acea parte a Daciei numai Comiți: „Comites Temesienses“ în actele ungare, începând de pe la 1203 (Féjer, Cod. diplom. V, I, 293).

Prin urmare *Bănat*, a întrat în graiul românesc din terminologia oficială austriacă, care dă acest nume teritoriului cuprins între Mureș la nord, Dunărea la sud, Tisa la occident, iar la orient riul Cerna și o ramură de Carpați întinsă în sus până la întâlnire cu Mureșul; un teritoriu

având drept capitală Timișóra, numită astfel după riul Timiș, care șerpuesce prin interiorul acestei țeri.

Din tóte regiunile locuite astăzi de Români la nord de Dunăre, *Bănatul* și *Oltenia*, cu prelungirea lor cea comună în țara Hațegului, sunt singurele cari represintă o continuitate neîntreruptă geografică-istorică a némului românesc, — un cuib de unde se românizară treptat țerile spre apus, spre crivăț și spre răsărit, ba indirect și cele de peste Dunăre, cuibul mereu descărcându'și prisosul, dar rămânând tot-d'a-una plin.

Și nici nu putea să fi fost un alt cuib, întru cât *Bănatul* și *Oltenia* au fost cele de'ntăiu porțiuni pe cari le cuceriseră în Dacia legionarii Romei și fără mântinerea căroră ei nu puteau stăpâni restul Provinciei Traiane. Ar fi o curată absurditate de a crede cine-va că colonizarea romană a fost mai compactă și mai solidă în Transilvania sau pe aiuri, unde era mai depărtată de Italia și tot-o-dată mai apropiată de lumea cea barbară din Orient.

Deși învecinate, totuși *Bănatul* și *Oltenia* nu se confundau întru cât-va decât numai pe la Orșova și pe la Mehadia, având o liniă de demarcațiune firéscă pré bine determinată prin acel crescet al Carpaților, care tocmai între ele se lasă în jos și trece Dunărea pentru a se uni de dincolo cu Balcanii. Din acéstă causă expansiunea elementului românesc din *Bănat* se operă mai în specie spre Pannonia, iar a elementului românesc din *Oltenia* tindea mai cu samă spre Nistru.

Migrațiuni dela Olt spre Timiș și vice-versa, firesce s'au întemplat nu odată, și una din ele, bună-óră, în timpii moderni, a dat nascere în *Bănat* unei poporațiuni oltenesci, așa numiților Bufani, care nici până astăzi nu s'a confundat cu Frătuții sau Bănățenii propriu diși. Tocmai acésta însă dovedesce că *Oltenia* și *Bănatul*, deși se întăriau din când în când reciproc prin revérsarea prisosului poporațiunii într'o parte sau în cea-laltă, totuși își păstrau fie-care câte o individualitate deosebită.

Lăsând acum la o parte *Oltenia*, ne oprim cu tot-dinadinsul asupra *Bănatului*, esaminând în privința-i mai de aproape:

- I. Individualitatea dialectală;
- II. Individualitatea teritorială.

I. Individualitatea dialectală a Bănatului.

Acésta cestiu ne se presintă sub doue puncturi de vedere:

1. elementul lexic;
2. elementul fonetico-morfologic.

Este ciudat că pentru ambele aceste puncturi, frunțașii literaturii române din *Bănat*: Iorgovici și Țichindél, fără a vorbi de scriitorii cei noi de acolo, nu ne oferă aproape nici un material, căci dinșii n'au scris bănățenesc, ci în limba literară cea tipică, respândită la toți Românii prin cărțile bisericesci. Tot atât de puțin se póte culege din gramatica cea scrisă de Bănățenul Diaconvici-Loga.

1. elementul lexic.

Într'o scrisóre din Pesta dela 1 August 1871, publicată atunci în Columna lui Traian pag. 117, eu diceam între altele:

„Școalele fiind în vacațiune, Biblioteca Universității din Pesta este „închisă. Mulțumită amabilității dlui Dr. Francisc Toldy, profesor, bibliotecar și unul dintre învățații cei mai renumiți ai Ungariei, ea „mi se deschise pentru vr'o trei ore. Acest interval, mai mult decât „scurt, mi-a procurat totuși ocasiunea de a face doue descoperiri foarte „prețioase, mai cu samă din punctul de vedere al lingvisticei române. „Cea de 'ntăiu este un manuscrpt cu totul necunoscut, intitulat: Dic- „tionarium Valachico-Latinum...“

Înainte de 1742, Dictionarium Valachico-Latinum forma un volum nelegat de 172 pagine, aruncat unde-va cu ne'ngrijire, așa că ultimele șese foi, începând dela pagina 161, muceșiseră de umezélă. Ajuns în acésta jalnică stare, manuscriptul a fost dat ca să se lege în piele la un loc cu 92 foi de hârtiă albă. Legătorul însă era atât de nedibaciu, încât din unele foi a tăiat câte un rând scris, sau cel puțin o parte din litere. După ce s'a legat bine-reu, posesorii succesivi au început a scrie câte ce-va pe foile cele albe, dintre cari unul: „Itinerarium An. 1742 à 28 9bris ad 16 10bris. Cibinium. Szelendek vel Stolczenburg. Markseg etc.“, iar altul: „Connotationes ex Adagiis. Anno Salutis MDCCLXX.“ Aceste diverse notițe fiind scrise tóte în urma legării, rândurile lor au ramas intacte la mărgini. Faptul este dară că Dictionarium, muced deja în parte până a nu fi trecut prin fórfecile legătorului, e cu mult anterior anului 1742. Va fi o socotélă foarte competentă de a pune data dicționarului în cestiune, așa cum eșise din condeiu primului autor, cu vr'o cincideci de ani înainte de 1742, adecă în a dóua jumătate a secolului XVII.

Dacă nu timpul, încai locul unde s'a scris Dictionarium, iar prin urmare dialectul pe care'l represintă, se póte precisa cu destulă certitudine. Autorul era Bănățén, anume din regiunea Lugoșului.

Și toemai acésta ne deschide un câmp de cercetări, căci toemai regiunea Lugoșului, cuprindând Caransebeșul cu hotarul Hațegan, și toemai în a doua jumătate a secolului XVII, între 1640—1700, era din partea Românilor teatrul unei remarcabile mișcări literare óre-cum omogene, adecă românesce cu litere latine.

Pe acest teatru ne sunt cunoscuți până aci trei actori: Stefan Fogarasi, Mihaiu Haliciu și Ion Viski, cătră cari se mai adaugă acum un al patrulea, ba încă cel mai prețios.

Lângă Fogarasi, lângă Haliciu, lângă Viski, ca represintănd aceeași mișcare literară curat lugoșénă dintre 1640—1700, mai avem dară acuma pe acela, cărui i se datoresce Dictionarium Valachico-Latinum și pe care noi îl numim Anonymus Lugoshiensis, pe cât timp nu scim cum îl chiamă. Dictionarul Valachico-Latinum este cel mai vechiu vocabular

al limbii române, adecă traducând din românesce într'o limbă străină, iar nu vice-versa, după cum traduc, de ex., din slavonesce în românesce acele glosare din secolul XVII, despre cari noi am vorbit în „Cuvente den bătrâni“ t. I. p. 260 etc. Și ce vocabular! Peste cinci mii de cuvinte.!

Peste doi secolii după Anonymus Lugoshiensis, noi nu găsim decât vr'o 10,000 de cuvinte în marele Lexicon Budan dela 1825, lucrat — după cum se țice pe frontispiciu — „de mai mulți autori în cursul a trei-deci și mai multor ani“. Ce colosală muncă presupune dară prima încercare de acéastă natură, făcută de un singur om!

Și ceea ce adaugă forțe mult la valórea operei sale, este tocmai că el se ține cu stăruință de dialectul seu natal, ca și când n'ar fi cunoscut de loc limba cea tipică de prin cărțile române din secolii XVI și XVII.

Judecând din cele cinci mii și mai bine de cuvinte despre planul autorului, noi nu ne sfim a afirma că, dacă lucrarea sa ar fi isprăvită, Românii ar avé de doi secolii un cap-d'operă lexicografic, nu numai cu vorbe comune și cu numiri topice, dar încă:

cu forme duple, de ex.: mikutel și mitutel, nime și nimene, prënd și prëndzesk, kurt și skurt, tikvë și tiukë, straitze și traistë etc.;

cu expresiuni copilăresci, de ex.: abushile „infantium incessus quadupes“, papë „panis infantili sermone“, placse „nomen lusus cum lapides jaciuntur ad metam“ etc.;

cu termini de choreografia poporană, de ex.: lepuraska „saltus hajdonicus“, un fel de danț hoțesc;

cu interjecțiuni țerănesci, de ex.: hesh „vox gallinas pellentis“, ho „vox continentis pecora“, hop „vox saltantis“, aos „heus“ etc.;

cu o bogată sinonimică, de ex. patru numi pentru șórece: sorecese „mus“, spurk „mus“, shomek „mus“, hercz „mus“...

2. elementul fonetico-morfologic.

Tot ce s'a scris până acum mai nou, mai temeinic și mai ne 'ncurcat asupra foneticei și morfologiei sub-dialectului bănățenesc, se datoréză dlui Enea Hodoș (Poesii poporale, Caransebeș, 1892 p. 3—9).

Alăturând observațiunile dlui Enea Hodoș cu indicațiunile fonetice din Anonymus Lugoshiensis, e lesne de a constata că numai palatalizarea dentalelor *de* și *te* în *ge* și *ce* este un fenomen posterior, care tocmai de aceea pare a fi datorit înriuririi Sêrbilor, la cari el ne întimpină ca ceva organic. În cele-lalte privințe, doi secolii n'au adus absolut nici o schimbare.

Trăsura cea mai caracteristică a consonantismului bănățenesc: conservațiunea lui *n* de 'naintea lui *ș*, distinge în același grad dialectul macedo-român; iar cu dialectul istriano-român unesce pe Bănățeni o particularitate morfologică forțe interesantă, anume optativul presinte: *reaș*, *reaș*, *ream*, *reaș*.

În studiul „Strat și substrat“, noi am demonstrat că așa numiții Macedo-români și Istriano-români de astăzi nu sunt alt ceva decât Românii cei din Pannonia, pe cari în secolii IX—X i-a găsit acolo și i-a gonit peste Dunăre năvălirea Ungurilor. Este aproape de mintea omului că dialectul acelor Români din Pannonia prin însăși pozițiunea lor cea geografică, pe care nici un crescet de munte n’o despărția de șesul Timișului, trebuia să fi fost identic sau aproape identic cu al Românilor din *Bănat*. Iată de ce este foarte important de a urmări acele puncturi de conservatism dialectal, prin cari Bănățenii și numai Bănățenii se mai asociază până acum cu cele doue dialecte române transdanubiane.

Există alte puncturi, vocalice, consonantice și chiar morfologice, în cari graiul bănățenesc se întâlnește cu al Moldovenilor, ca și când Moldovenii, în specie cei dela nord, ar fi o veche migrațiune dela Timiș prin țera Crișului și prin Maramureș contopită apoi în Moldova de mijloc cu un curent sudic oltenesc, care jucase un rol însemnat în formațiunea Statului Bărlăden, cu mult înainte de descălecarea Moldovei în secolul XIV.

II. Individualitatea teritorială a Bănatului.

Trei cuvinte:

1. Troian; 2. Aușoniu; 3. Filma;

ne vor ajunge pentru a demonstra nestrămutata continuitate a naționalității române în regiunea dintre Tisa și Cerna.

1. Troian.

Când numele lui Traian în unire cu noțiunea unui drum roman de pétră nu se uită, ci persistă viu în gura poporului, se cer neapărat doue postulate:

a) posteritatea cuceritorilor Daciei să se fi mântănit pe același teritoriu;

b) urmele unui asemenea drum să nu înceteze de a se înfățișa vechiului acelei posterități.

Ei bine, în secolul trecut, nu mai departe, Bănățenii numiau încă troian numai drumurile cele de pétră, precum vedem în Dicționarul Lugoșen circa 1670, despre care noi am vorbit mai sus și unde se citește: „Troian. Via strata“, adică: troian se numesce un drum de pétră.

Se putea óre permanența unui termen de această natură, dacă Românii dela Timiș n’ar fi stat neclintiți acolo dela Traian și până astăzi? Să presupunem un moment, după ipoteza lui Rössler, cumcă naționalitatea română s’ar fi format în Macedonia sau în Epir, unde ea nu veduse drum de pétră și de unde va fi început a se așeza pe malul nordic al Dunării cu puțin înainte de secolul XII; — să presupunem una ca acesta, și atunci mai încercați-vă a explica pe acel „troian = via strata“.

Reposatul Hunfalvy, într'un memoriu prezentat în 1887 Congresului orientaliștilor la Viena, contesta Românilor însași existența cuvântului troian, pe care dînsul l'a găsit în *Lexiconul Budan* cu sensul de șes și cu greșala de tipar „troiun“. Lăcuind în Buda-Pesta, bietul Hunfalvy nu-și deduse ostenela de a consulta în biblioteca Universității de acolo vechiul vocabular bănățen! Și bine a făcut că nu l'a consultat, căci — pățimaș și dilettante cum era Hunfalvy, mai mult agitator internațional decât om de știință — ar fi fost în stare să suprima pe „troian=viastrata“.

Și la Oltenii din Romanați drumul cel roman de pîtră a rămas în legătură cu numele Troian pe care însă, printr'o formă intermediară Roian, ca și când ar deriva dela „roua“, poporul l'a prefăcut acolo în legendarul „Domn-de rouă“.

2. Aușoniu.

Am văzut, că ar fi fost o absolută imposibilitate, ca drumurile cele de pîtră, făcute în *Bănat* de împăratul Traian, să fi păstrat până în zilele noastre la Români de acolo numele cel stereotopic de troian, dacă unul și acelaș element românesc n'ar fi locuit fără întrerumpere între Tisa și între Cerna în curs de cei opt-spre-zece vécuri dela cucerirea Daciei.

Prin urmare, pe la începutul secolului V, Hunii lui Attila alegîndu-și *Bănatul* drept centrul lor de operațiune contra Occidentului, se aședară tocmai în mijlocul Românilor, cari erau atunci singurii autoctoni ai țerei. Pentru epoca Hunilor cea mai prețioasă fântână istorică este Bizantinul Priscus, care literalmente împărțise pânea și sarea cu însuși Attila într'o localitate din actualul *Bănat*. Amic cu consularul Maximin, Priscus l'a însoțit, cam pe la anul 448, într'o ambasadă, pe care împăratul bizantin Teodosiu II a trimis-o la Attila. Până a ajunge și a se opri la reședința lui Attila, Priscus nu ne vorbește nimic nicăiri despre Aușoni. Aice însă acest nume ne întimpină de o dată de trei ori, în condițiunile cele mai caracteristice.

În primul pasagiu Priscus ne spune fôrte neted că Aușonii, cari sub dominațiunea lui Attila locuiau în *Bănat*, alături cu Hunii și cu Goții, avînd o limbă a lor proprie, erau și ei barbari ca și ceilalți, dar amestecați cu Romanii, ceea ce'i deosebia de Goți și de Huni.

În pasagiul al doilea (ed. Nieb. p. 206) la prîndul lui Attila ne apare un ghiduș sau măscăriciu numit Zercon, care făcea pe toți să riță, împletecînd talmeș-balmeș la un loc vorbe luate din cele trei limbi ale țerii, anume limba Aușonilor, a Hunilor și a Goților.

În fine în al treilea pasagiu Priscus ne spune că, la același prînd, un barbar, care ședea la masă lângă dînsul și care cunoscea limba Aușonilor: „*συνηεις της Αύσονίων γωνης*“, i-a vorbit în această limbă și Priscus l-a și înțeles, — ceea-ce nu se putea întempla dacă Aușonii

n'ar fi avut un graiu foarte apropiat de limba latină cea vorbită de pe atunci.

Față cu cele trei pasaje de mai sus, și mai ales cu pasagiul al treilea, indicele la edițiunea cea Niebuhriană a lui Priscus, p. 615, comenteză foarte bine pe „Ausonica lingua“ prin „Romana rustica“.

Ori-cum s'ar citi și ori-cum s'ar interpreta textul lui Priscus, este mai pe sus de ori-ce îndoială că în regiunea unde se afla reședința lui Attila locuiau Români și se vorbea românesce, ba chiar unii dintre Huni învățaseră limba română, dacă nu cum-va barbarul, care vorbise românesce lui Priscus la prânzul lui Attila, va fi fost el însuși un Român ajuns la o înaltă demnitate printre Huni.

Dar pe acei Români de ce ore Priscus îi numește Ausoni?

La intrarea Goților și a Hunilor în actualul *Bănat*, Români de acolo erau elementul etnic cel indigen, care avea tot dreptul de a se fâli că ei sunt aborigeni, autoctoni, cei bătrâni, stăpâni ai țerei; și tocmai acesta cată să fi spus ei lui Priscus la întrebarea lui că cine sunt dînșii, căci tocmai acesta vrea să țină românesce aușonii.

Cuvântul auș, din latinul „avus“, înseamnă până astăzi pe „bătrân“ nu numai în dialectul macedo-român, dar și la Olteni. Sufixul cel intensiv „oiu“, pe de altă parte, la Bănățeni ca și la Macedo-români, se rostesc tot-d'a-una „oniu“, derivând din sufixul latin „-oneus“. În scurt, vechiul bănățen aușoniu are un înțeles ceva ca latinesce „senior“ față cu simplul „senex“.

Suntem aușoni, ceea ce vrea să țină cei mai bătrâni aice, adevărați baștinași, moșteni și domni ai acestui pământ, — au țin Români cătră Priscus; și dînsul a înregistrat întocmai declarațiunea lor, cu singura deosebire că alfabetul grecesc îl silia vrînd nevrînd a pune un ș în loc de ș.

3. Filma.

Totă Dacia o ocupaseră de'ntăiu Goții după trecerea lor peste Dunăre, iar retragându-se aceștia, au cuprins'o Gepiții.

Din istoria Gepiților ne preocupă de astă dată următoarele două puncturi:

1. Ei vorbea un dialect gotic.
2. Ei au locuit foarte îndelungat într'o parte a *Bănatului*, fiind astfel vecini cu Români de acolo, cu Aușonii cei de lângă lacul Alibunar.

În acest mod, prin durata seculară a unui contact fie cât de indirect, Aușonii lui Priscus au fost puși în stare și — am puté chiar țină — au trebuit să împrumute dela Gepiți ori-cari gotisme. Cu alte cuvinte, urmele gotice, dacă există unde-va la Români, apoi numai dora în *Bănat*.

Reposatul filolog bănățen Simeon Manguica, într'un studiu foarte interesant ca adunare de material pentru botanica poporană română

(Familia din Pesta, 1874, Nr. 43—49; cf. Col. I. Tr. 1876, p. 360), dice între altele:

„Între ڏine este una cu numele Filma, mai mică, dar mai rea, „care mai tare chinuia sufletul celor morboși (căci sufletele le pörtă ele „cu sine, iar trupul stă ca și amorțit acasă în pat), și cele-lalte ڏine „nu strică voia ei. Despre această ڏină cei morboși, venindu-și când și când „ceva în fire, se ڏice că murmură din buze: Filmó! dar nu me chinú „așa tare, ci iartă-mé!“

Filma, prin care se idealiséză febra la Români din *Bănat*, pöte sé aibă sensul etimologic de „spaimă“.

Dacă însă Filma însemnézá în adevér spaimă, această caută sé fie anume în vre-una din acele limbi, cu cari naționalitatea română va fi fi avut öre-când vre-un punct de atingere, iar mai în specie Români din *Bănat*.

În limba gotică, pe care o vorbiau nu numai Goții propriu ڏiși, dar și Gepiđii cei de lângă Tisa, filma însemnézá „spaimă“.

Ca nume, goticul film-, de genul feminin, se traduce tot-d'a-una prin „spaimă“.

Deja la Gepiđi, pöte și la Goții propriu ڏiși, vorba film-, afară de sensul seu ulfilian de „spaimă“, cată sé fi însemnat o ڏină, o Nornă sau Valkyriă, căci Români bănățeni împrumutară dela ڏinșii nu un cuvânt comun, ci anume personificațiunea cea mitică, ba încă în legătură cu o legendă întregă de un caracter vechiu germanic förte pronunțat: „ڏinele călătoresc purtând sufletele ómenilor morți, iar cea mai rea din „ele, deși e mică, totuși poruncesce ڏinelor celor bune“.

Din cele doue cuiburi ale Românismului, unul la Olt și celalalt la Timiș, Oltenia a fost scutită apröpe cu desăvörșire de invasiuni străine, și totuși nu se pöte ڏice că ea și-a păstrat naționalitatea mai bine decât *Bănatul*, unde Românul a fost neconținut în contact cu tot felul de némuri barbare. Cei mai plugari dintre toți Români prin însăși natura unui pământ roditor peste măsură, Bănățeni se împăcau cu Hunii, cu Gepiđii, cu Avarii, cu Slavii, cu Ungurii, hrânindu-i pe toți rânduri-rânduri și lăsându-i apoi pe toți sé plece înainte, pe când Românul rămânea pe loc, adevératul aușoniu al țerei dela Attila și până astăzi. Ne 'nterupta atingere cu străinii l'a făcut pe deoparte mai gelos de propria sa naționalitate și mai conservator de frică de a n'ö perde; dar tot-odată, pe de altă parte, memoria acelei atingeri s'a petrificat pe nesimțite, ca nesce straturi suprapuse, în graiul și în legenda Românilor din *Bănat*, astfel că numai la ڏinșii noi găsim unele tradițiuni etnice medievale, pe cari în deșert le-am căuta în Oltenia, cu atât și mai puțin în Ardél.

Vom da un exemplu sau doue.

Am vorbit mai sus despre Gepiđi, cari nu erau decât o ramură de Goți. După acești Goți, precum îi numesce și Priscus, *Bănatul* a fost cötropit de Avari, pe cari însă i-au nimicit Francii, anume Carlo-

man prin fiul seu Pipin, gonindu-i din regiunea Tisei: „trans Tizam fluvim fugatis“, după expresiunea contimpuranului Eginhard (cf. Zeuss, Die Deutschen p. 738). Bănăţenii dară cunoscură acuma doue mari popóre germanice: pe Goţi şi pe Franci. „În *Bănat* până în ȕiua de „astăđi — ȕice Simeon Manguica (Albina din Viena, 1866 Nr. 88) — „când vine vre-un Némţ prin sate românesci, se iau copiii după el şi „strigă drept semn de batjocură: Némţ! Némţ! Goto-Frénţ! şi tot mai „departe făcënd versuri de batjocură, parte ruşinöse, la fie-care sentenţă „de doue versuri în cadenţă repeţesc: Némţ! Némţ! Goto-Frénţ!“ Din generaţiune în generaţiune mumele românce din *Bănat* au făcut pe copiii lor să urască pe vechii asupritori Goţi şi Franci, cari vorbeau de o potrivă nemţesce şi ale căroră numi, întrunite în singurul Goto-frénţ, au ajuns acolo până la noi ca un archaism supra-vieţuit în graiul cel copilăresc.

S'a repetat mereu că „Ler-dómne“, obicinuitul refren al colindelor române, este o reminiscenţă despre împăratul Aurelian. Acéstă opiniune n'are nici un temei, şi chiar nici un sens. O amintire despre Aurelian s'a păstrat totuşi, însă numai la Bănăţeni; şi cauza este că acest împărat, Dac de origine şi fôrte celebru prin vitejiă, se născuse la Sirmium, actualul Mitrovitz, în faţa sau la cósia *Bănatului*. Legenda cea bănăţenescă despre Aurelian merită a fi atinsă aci măcar în trecăt.

Fraţii Schott, în colecţiunea lor cea germană de basmuri române din *Bănat* (Walachische Mährchen, Stuttgart 1845 p. 213, 357), au publicat unul intitulat „Mandschiferu“, care li-a fost comunicat din Oraviţa. Nesciind românesce, fraţii Schott explicau pe Măngiferu prin francesul „mange-fer“, ceea ce ar fi la noi Măncă-feru, nici o dată însă „Măngiferu“, care e pur şi simplu rostirea bănăţenescă cea dialectală pentru numele compus Mân'-de-feru, franţusesc „main-de-fer“.

În basmul din Oraviţa, sau mai bine în legenda transformată în basm, Mân'-de-feru este un om din popor, care îşi începe cariera ca ostaş de rând, fôrte sărac şi fôrte cheltuitor, plăcëndu'i mai mult vinul decât femeile, dar de o forţă fizică şi de o vitejiă atât de prodigiösă, încât îngrozesce pe toţi şi la urma urmelor ajunge împărat. Este caracteristic mai cu samă, cum Mân'-de-feru tăia ómeni cu sutele şi cu miile, ca şi când ar fi nesce musce.

N'are cine-va decât să alătoreze legenda bănăţenescă cu biografia lui Aurelian cea scrisă de Flavius Vopiscus, unde ni se spune întocmai așa despre sărăcia şi cheltuelile acestui împărat, eşit din poporul de jos: „humiliori loco natus“, plăcëndu'i mai mult vinul decât femeile: „vini et cibi paulo cupidior, libidinis rarae“, ş'apoi de o forţă fizică extra-ordinară: „nervis validissimis“, şi atât de vitez, atât de tăietor de ómeni, încât într'o singură bătăliă a ucis cu mâna sa patru-ȕeci şi opt de duşmani, iar în diferite bătălii din acelaşi resboiu peste noue sute cinci-ȕeci.

De ce însă Bănăţenii îl numesc pe Aurelian Mân'-de feru? îl numesc așa fiind-că tot așa îl numiau chiar vechii Romani, tocmai legionarii cari serviau sub dînsul pe când el era încă numai colonel, „tribunus militum“, spre a'l deosebi prin această poreclă de un alt colonel Aurelian, mai puțin bătaios decăt dînsul. Ni-o spune foarte neted Flavius Vopiscus: „quum essent in exercitu duo Aureliani tribuni, hic, et alius qui cum Valeriano captus est, huic signum exercitus apposuerat manus ad ferrum, ut si forte quaereretur quis Aurelianus aliquid vel fecisset vel gessisset, suggereretur: Aurelianus manu ad ferrum, atque cognosceretur“.

Între latinul „Manu-ad-ferrum“ și între românul „Mân'-de-feru“ există aceeași diferență prepozițională ca franțuzesce între „main-de-fer“ și „main-au-fer“.

Mân'-de-feru, „manu-ad-ferrum“, iată dară singurul Aurelian cunoscut Românilor, și numai celor dela Timiș, permițându-ne astfel a înșira acum cronologicesce continuitatea cea teritorială a elementului românesc din *Bănat*:

sub Traian; sub Aurelian; sub Huni; sub Gepiți; sub Franci ..

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

«Biblioteca pentru toți».

(Recensiune).

Timpul din urmă se caracterisează, cât pentru literatura noastră, prin niște laudabile întreprinderi de a înlesni procurarea cărților și pentru straturile mai largi și mai sărace ale poporului. În anul trecut, ca dintr'o dată și ca resărite una dintr'alta, ne-am trezit cu mai multe „biblioteci“, înființate cu scopul de a eda cele mai bune scrieri românesce și străine cu prețuri modeste, în comparație cu trecutul am pute dice: cu prețuri bagatele. Astăzi cunoșcem nu mai puțin decăt patru atari întreprinderi. Dintre toate însă, după părerea mea, cea mai bună și cea mai de viitor este: *Biblioteca pentru toți*, care apare la București în editura dlui Carol Müller, sub direcțiunea literară a dlui D. Stăncescu.

Câți-va ani mai înainte, vorbind cu un librar român asupra comerciului de cărți românesce, ne-am implicat într'o discuțiune asupra întrebării: „De ce nu înflorește comerțul de cărți la noi? Óre fiind-că cărțile sunt prea scumpe — sau dóră tocmai pentru că nu se caută, nu se trec, trebuie să fie scumpe“? Nu știu cum am dirimat chestiunea atunci, astăzi însă, mi se pare, că putem eși din cercul vicios cu scumpetea cărților fiind-că nu se trec, și cu netrecerea lor pentru că-s scumpe. Bibliotecile de popularizare ni-au dovedit'o cu faptul, că dacă cărțile sunt ieftine ele se și caută mai bine, și trec mai ușor. A dovedit'o acesta mai ales

Biblioteca pentru toți, care dându-ne cărți bune și foarte ieftine a reușit să facă și o afacere bună.

Asupra acestei „biblioteci“ vreau eu să scriu câte-va șire. O fac acésta în primul rând la învitarea dlui director al acestei reviste, dar o fac cu plăcere, îndemnat fiind de însași cauza culturii naționale, căreia îi servesc și „*Transilvania*“ și „*Biblioteca pentru toți*“. Într'adevăr ce legătură mai firéscă pôte să fie, decât legătura dintre revista Asociațiunii pentru *literatura română* și *cultura* poporului român și „*Biblioteca pentru toți*“, al cărei scop e chiar propagarea literaturii române (și străine) și lățirea, astfel, a culturii în sinul poporului românesc.

Iată de ce cred eu, că, după ce mai tótă presa română a vorbit cu elogii despre acésta „*Biblioteca*“, se cade, cu atât mai virtos, ca și „*Transilvania*“ să o facă cunoscută cetitorilor săi.

Însărcinarea acésta am luat'o eu, și trebuie să mărturisesc că nu mi se pare de loc ușoră. Până în momentul de față „*Biblioteca pentru toți*“ a publicat nu mai puțin ca 60 de volume, à cel puțin 100 pagine. Am deci înaintea mea o colecțiune de scrieri foarte diferite, cari fac la olaltă un urieș volum de cel puțin 420 côle, adecă peste 6000 de pagine, o împrejurare acésta care pôte să-mi motiveze lungimea recenziunii ca articol, dar pôte să motiveze și scurțimea ei ca merit, căci a recensa peste 60 scrieri într'un articol, într'adevăr e riscat.

De aceea eu nici nu voiu face alta decât să las să trecă pe dinaintea cetitorului, rând pe rând tóte scrierile apărute pân'acum în *Biblioteca* dlui Müller, așa ca să se vadă opera ei de până acum. Pentru viitor „*Transilvania*“ va căuta apoi, să-și țină cetitorii în curent cu tot ce va mai apăre, volum de volum.

În cei 60 de numeri apărúți până acum „*Biblioteca*“ noastră ne presintă o adevărată bibliotecă, în care găsești tot felul de scrieri, poezie, prosă, sciință, literatură și artă. Iată de ce, pentru a-mi ușura încât-va lucrul, eu nu voiu observa ordinea numerică a volumelor, ci le voiu clasa încât-va după cuprinsul lor.

* * *

— Nrul 1 al „*Bibliotecii pentru toți*“ e: *Povești alese* de Andersen, traducție de D. Stăncescu, directorul publicațiunii. Iată de ce voiu începe și eu cu *poveștile*, și cele înrudite.

Acest volum (Nrul 1) a fost foarte bine ales, ca introducere la seria lungă a bibliotecii, ba a fost și norocos, căci după șese luni el s'a epuizat, și astăzi nu se mai capătă decât în a doua ediție. Cuprinde 7 povești de Andersen: Sirena; Istoria unei mame; Ib și Cristina; Cinci într'o păstăie; Potcovarul; Bradul și Cel mai frumos trandafir... tot povești de cele, la cari se pôte pune introducerea lui Richepin: „Am să ve spun o poveste mică, pentru copii mici; dar și ómeni mari pot s'o cetescă și, pôte, vor găsi într'înșa farmec și câștig.“ Volumul de 104 pagine e decorat cu portretul autorului.

— Interesant e: „*La gura sobei*“, snóve și basme de Dumitru Stăncescu, volum (Nr. 35) asemenea decorat cu portretul autorului, care e însuși directorul publicațiunii, un tînér harnic și, precum se vede, simpatic.

— În mare parte tot de D. Stăncescu sunt (traduse sau originale): „*Povești de Crăciun*“, (Nr. 36) un volum, care ar fi fôrte potrivit de cadou la crăciun. Cuprinde: Iarna vine (poesie) de Alexandri; S'a născut copilul sfânt, de Gaston Schädler (trad. Stăncescu); Moș-Ajunul, de Teodorescu; Istoria unui cîrpaciu (trad. d. Stăncescu); Fetița cu chibrituri, de Andersen, și Pomul crăciunului, de Ispirescu.

— Drăguțe, și bune de cetit, mai ales pentru tinerime, sunt: *Istorióre* de Dómnă Columb, trad. de Stăncescu (Nr. 17). Istorióre simple, dar mișcătóre și de o inriurare morală netăgăduită.

— Nrii 16, 25 și 39 cuprind „*Povestea vorbii*“ a lui Anton Pann, destul de cunoscută și destul de aprețiată ca culegere de proverbe și fabule, „de prin lume adunate și iarăși la lume date“.

*

În seria următóre se cuprind scrieri literare románesci dela autori vechi (morți) și noi. Astfel găsim:

— *Cântece și plângerii*, poesii de Mihail Zamfirescu, partea I—II (ultima) în Nrii 3 și 47, ed. II.

— *Doruri și amoruri*, poesii de Alexandru Depărăranu, 2 vol. (Nrii 42 și 45). Iată doi poeți din proximele decenii, cari morți de tineri, ne-au lăsat scrieri pline de sentiment, deși ambii au scris într'o limbă italianisată, romanisată, după cum era curentul, care ținea să ne pue peste ori-ce îndoială latinitatea.

— Un bun volum e și cel de sub Nrul 15: *Poesie și prosă*, de Gr. Alexandrescu.

— În șese numeri consecutivi 28—33 se cuprind scrierile lui Ioan Creangă, complete. Fără a mai insista însemn, că pe când până acum operele lui complete costau vre-o 5 fl., acum ori-cine le pôte avé pentru 96 cr. (à 16 cr. numărul).

— Un frumos volum constituie Nrii 23—24: *Din viața meseriașilor*, novele de Ioan Popovici-Bănașeanu, regretatul scriitor tînér, volum care, decorat cu portretul autorului, cuprinde și biografia lui de T. Maiorescu, apoi novelele: În lume; După un an da jale; Dela tirg; De ale tineretelor.

— Nenorocosul Nr. 13 cuprinde, fôrte norocos, niște scrieri de *Duiliu Zamfirescu*, și anume trei novele romane (Alesio; Singurătate; o vênătóre de vulpe și Frica. Volumul are în frunte portretul autorului.

— Tot novele cuprinde și Nrul 12, anume doué novele ale tinerului scriitor Mihail Demetrescu: Lake Buturuga și Dreptatea lui Ștefănuță.

— O plăcută lectură ne ofere Nrul 18, *Schițe umoristice* de Dumitru Teleor, un scriitor tînér și de talent, plin de umor. Portretul autorului e pus în fruntea volumului,

— *Prosă și Epigrame* de Radu D. Rosetti, e titlul volumului cu Nrul 37. Autorul, al cărui portret cu iscălitură cu tot e pus în fruntea volumului, e un om tinăr de tot; volumul cuprinde mai multe schițe și epigrame.

— Tot de Radu Rosetti e volumul (Nr. 55) care sub titlul *Din Inimă* cuprinde poesii de ale tinerului scriitor.

— Dl Al. Vlăduța, unul dintre cei mai buni scriitori din generația actuală, are patru numeri în biblioteca, anume Nr. 6: *Icone șterse*, *novele*, și Nrii 51, 57, 59: *Din góna vieții*, cari ne oferă o lectură foarte plăcută.

— Mai amintesc Nrul 58, care cuprinde *Schițe ușore* de I. L. Caragiale, și trec dela scriitorii tineri de acum la cei mai vechi, clasici, dintre cari însă numai Bolintineanu e reprezentat până acum cu un Nr. (Nrul 20), care cuprinde *Legende istorice*. Sperăm însă, că pe rând vor urma și alte scrieri ale clasicilor noștri, cari în mâna studenților de liceu sunt neapărat ajutor la studiul literaturii naționale.

— În legătură cu acesta amintesc aici Nrul 34, unul dintre cele mai serioase prin cuprins: *Istorice* de G. I. Ionescu-Gion, cu portretul și iscălitura autorului. Volumul cuprinde trei lucrări interesante ale tinerului istoriograf anume: Dacia Catarinei II (o conferență); O încercare de colonizare în țara românească, și Nicolae P. Mavrogheni.

— Foarte frumoase sunt volumele Nr. 7 și 40, sub titlul *De prin vécuri* de Carmen Sylva. Aceste volume decorază frumos întrégă biblioteca, precum și unul din ele (Nr. 7) e decorat cu portretul și iscălitura M. Salei Reginei-poetă. Scrierile acestea sunt traduceri din nemțește. Ele tractéză tóte subiecte din trecutul poporului românesc. Amintesc numai câțiva titlii: Mama lui Stefan cel Mare, Bucur, Fiica lui Decebal, Constantin Brancoveanu, Petru Cercel, Căderea Vidinului, Jian, Robii etc.

— În legătură amintesc aci Nrul 9: *Castelul Peleş*, schiță istorică și descriptivă de Leo Bachelin (trad. de D. Stăncescu). Cine n'ar ceti cu plăcere despre acest poetic locaș, mai ales o descriere frumoasă, cum a făcut'o Bachelin?

— Nu mai puțin interesant e volumul Nr. 8: *România*, Roma, Piza și alte opere de Jules Michelet. Pe lângă descrierea României, a unei călătorii în Italia, volumul acesta mai cuprinde următoarele schițe foarte drăguțe: Michael Angelo; Animalele; Veduva; O Duminecă în familie; Educația prin sərbători; Convorbirile morților; Caminul olandez; *Cartea mummelor tinere*; Ce cugetăm în biserică; Imprimeria. — Iată tot atâtea schițe foarte recomandabile.

*

Trec acum la o serie de *cărți instructive*. La locul prim între acestea trebuie să amintesc *Modelele de discursuri*, culese de G. Adamescu. Este cartea, care dintre tóte mai mult m'a impresionat. E o lucrare serioasă, cu multă muncă și pricepere făcută.

— Partea I. *Elocuența Română*, (Nrii 43—44) un volum de 223 pag. cuprinde 18 discursuri, din cele mai vechi timpuri până la I. C. Bră-

tianu. Cetind acest volum, din care tare sunt ispitit a cita câte ceva, dar me rețin, auzim rând pe rând discursuri dela: Luca Cârja, care vorbia regelui polon la 1523; dela Mihaiu Vitézul, care vorbește ostașilor la Călugăreni; auzim o predică a lui Antim Ivereanul; un „cuvînt de pace și înfrățire“ de Ven. Costache; apoi pe George Lazar, pe Cogălnicean, pe Bărnuț (discursul dela 1848), pe Boeserescu, C. A. Rosetti, Cipariu, etc. . . Repet, e după părerea mea cea mai prețioasă carte din întregă colecția.

— Tot prețioasă e și partea II, *Elocuența Străină* (Nr. 48—49) care ne dă discursuri de la Demostene, Cicero, S. I. Chrisostom, Bossuet, Büffon (despre stil), Mirabeau, Napoleon, Gambetta (despre votul universal), O' Connel (despre situația Irlandei, vrednic să-l cetască fiecare român), Ma-caulay, Bismarck, etc.

— Nr. 2. e intitulat: *Pasările noastre și legendele lor* de S. Fl. Marian, membru al Academiei. Atâta cred că e destul și ca titlu de recoman-dație.

Unic în felul seu e volumul Nr. 42, care însă își va căpeta în cu-rând un soț. E spirituala scriere a d-lui Dr. Urechie: *Cine-î ucigașul?* în care se face vulgarizarea științei despre microbi, ucigașii omenimei. La prefață dl Urechia spune: „Dacă microbii ne vor da răgaz și dom-nul Müller bani, partea a doua a lucrării noastre nu va întârzia.“ În to-nul acesta e scrisă întregă cărticica, care e provezută cu multe fotogra-fii ale dușmanilor nostri. Pentru medicii români e foarte potrivită, dar ori cine o pôte ceti cu folos, mai ales, că în volumul al doilea se vor arêta și mijlocele de apărare contra acestor dușmani comuni ai tuturor, medic și nemedic.

— Nr. 26. *Din biografiiile omenilor celebri*, după diferiți autori, trad. de Stăncescu, volum provădut cu 18 gravuri.

— Nr. 27. *Antichitatea grăcă*, de Mahaffy trad. de L. T. cu 20 gra-vuri. O iconă a vieții clasice grecești.

— Analogă e „*Antichitatea romană*“, de A. S. Wilkins, profesor la Owens college din Manchester. (Nrul 14) Aceste doue volume ne dau o schiță detaliată din icona lumii clasice, a Romei și a Eladei.

— Nrii 50 și 56 pörtă titlul *Convorbiri despre artă*, de E. Pecaut și C. H. Baude, trad. de Stăncescu. Volume foarte instructive, provădute cu mulțime de gravuri.

— Nr. 4—5 sunt „*Despre educație*“ de Herbert Spencer. Atâta e destul.

— Tot așa se pôte dice și despre: *Cele dintăiu noțiuni asupra Științelor* de Huxley, membru al soc. regale din Londra, și

— Nr. 54. *Patriotul* de Paul Bourde, trad. de Stăncescu; o scriere filosofică-morală, care a fost încununată cu premii de academia pentru științele morale din Paris.

Scrierile, ce restéză a le enumera sunt cele traduse din literaturile străine; celebritatea lor e recunoscută, și nici nu mai insist, decât să enumăr:

— Nr. 10. *Novcle și schițe*, trad. de T. și Livia Maiorescu, după: Alarcon, Bret-Garte, Mark Twain.

— Nr. 11. *Din tinerețe*. Tatăl, și alte novele de *André Theuriet*, în traducerea lui Stăncescu.

— Nr. 19. Doue comedii din franțuzește: 1. *La ce viséză fetele*, de *Alfred de Musset*; 2. *Ades' bărbatul schimbă* de *Aug. Vacquerie*, trad. de Th. M. Stoenescu.

— Nr. 21. *Ombra* roman de *A. Gennevraye*, trad. de Stăncescu.

— Nr. 22. *Călătorie împrejurul odăii mele*, de *Xavier de Maistre*, o carte foarte plăcută, trad. Alex. A. C. Sturdza.

— Nr. 38. *Werther* de *Goethe*, cu 12 ilustrații.

— Nr. 52. *Prietene* Roman, de *Fr. Coppée*, trad. de Stănescu.

— Nr. 53. *Doi trandafiri și lacrimi de copii*, doue novele de *Wildenbruch*, renumit scriitor modern, trad. din nemțește de L. T.

— Nr. 60. (ultimul în serie) *Manon Lescaut* roman de Abatele *Prévost*, traducere de I. S. Spertali.

* * *

Ajungând la sfârșitul seriei mi-aș pute sfârși și eu recenziunea, adăugând pur și simplu: Fiecare număr costă broșurat 16 cr. ori 30 bani (legat 60 bani) și se poate procura de la librăria Institutului tipografic, și ori care librărie, care ține cărți românești. (*Ciurcu*, Brașov, *Krafft*, în Sibiu etc.) Nu pot întrelăsa însă fără amintire zelul dlui *Stăncescu*, și tactul cu care a ales materialul de până acum. Alegerea bună a ridicat vaza bibliotecii față de celelalte, și dela buna alegere atîrnă și viitorul ei. Ce privește editura e foarte bună. În format octav mic, portativ, volumele se asemănă cu cele din biblioteca lui Reclam, dar au o hârtie mai bună, un tipar mai măricel, mai cu gust și chiar formatul e cevași mai mărișor.

Domnul Müller, trebuie recunoscut, că-și dă totă silința, ca din ce în ce publicațiunea să fie cât mai plăcută. Și până acum a observat doue îmbunătățiri mai însemnate; începând cu numărul 26 a dat o hârtie mai fină, mai lucie și frumoasă, apoi și literile au fost renoite. În volumele prime cel puțin literile cu codiță nu erau bune, căci în loc de codița obicinuită ele aveau un micuț „s”. Cu timpul „s” a dispărut.

Iată o întreprindere, care dacă va observa cu tact principiile conducătoare, ce și-a ales, va avé un viitor tot mai frumos și care va face astfel un prețios serviciu cultural poporului nostru. *Dr. E. Dăianu.*

Premiile Academiei Române. Academia Română publică următoarele concursuri pentru premii:

A. Premii pentru cărți publicate.

I. Marele premiu Năsturel-Herescu, seria B. 12,000 lei. Se va decerne la 1897 unei cărți cu conținut de ori-ce natură, care se

va judeca mai bună între cele publicate în anii 1893—1896. Terminul depunerii: 31 Octobree 1896. — II. Premiul statului Eliade Rădulescu, 5,000 lei, se va decerne la 1897 unei cărți cu conținut literar, care se va judeca mai bună printre cele apărute în anii 1895—6. Termin 31 Octobree 1896. — III. Premiul Adamachi, 5,000 lei, se va decerne la 1897 unei cărți cu cuprins moral de orice natură. Termin 31 Octobree 1896. — IV. Premiul Statului Lazar, 5,000 lei, se va decerne la 1898 unei cărți cu conținut științific, dintre cele publicate în anii 1896/7 sau unei invențiuni științifice, făcută în acești ani. Termin: 31 Octobree 1897. — V. Premiul Asociațiunii Craiovene pentru dezvoltarea învățământului public, 1,500 lei, se va decerne la 1899 celei mai bune cărți didactice dintre cele apărute în anii 1895—8. Termin: 31 Octobree 1898. — VI. Premiul Hagi Vasilie, 5,000 lei, se va decerne la 1900 unei cărți cu cuprins privitor la comerțul român, apărute în anii 1894—9. Termin: 31 Octobree 1899.

La aceste concursuri se admit numai cărți scrise în limba română și sunt a se depune la biroul Academiei: cele de sub I—II în câte 12, iar celelalte în câte 6 exemplare.

B. Premii pentru lucrări puse la concurs cu subiecte date.

VII. Pr. statului Lazar, 5000 lei, se va decerne la 1897 celei mai bune lucrări despre studiul vinurilor din România. Estindere minimală 300 pag. garm., termin: 1 Sept. 1896. — VIII. Pr. stat. Eliade Rădulescu, se va decerne la 1898. Subiect: Istoria și Geogr. Besarabiei înainte de 1812. Termin 1 Sept. 1897. — IX. Pr. Adamachi, 5000 lei, se va decerne la 1898 celei mai bune lucrări despre metropolitul Varlaam în activitatea sa literară și religioasă. Termin 1 Sept. 1897. — X. Pr. G. San Marin, 2000 lei se va decerne la 1898. Subiect: Comerțul României de la secol. XVI. până la 1860. Termin 1 Sept. 1897. — XII. Pr. Princ. Alina Știrbei 8500 lei, (incl. spesele de tipar p. 1000 ex. dintre cari 200 compet Academiei,) se va decerne la 1898 pentru cea mai bună carte de lectură pentru școlile secundare. Estensiunea minimală 30 côle garmond, termin: 1 Sept 1897. — XII. Pr. Adamachi, 5000 lei, se va decerne la 1899. Subiect: Biserica ortodoxă în România și influința ei asupra evoluțiunii culturale în secolul nostru, termin 1 Sept. 1898. — XIII. Pr. Alex. Bodescu, 1500 lei, se va decerne la 1899 celei mai bune cercetări istorice asupra orașelor Chilia și Cetatea albă. Termin 1 Septembrie 1898. — XIV. Pr. Neuschotz, 2000 lei, se va decerne la 1899 celui mai bun compendiu despre industria la Români până la 1875. Termin: 1 Sept. 1898. — XV. Pr. stat. Lazar, 5000 lei se va decerne la 1899 celui mai bun studiu hidrografic al unuia dintre riurile: Jiul, Olțul, Argeșul, Jalomița, Siretul. Termin 1 Sept. 1898. — XVI. Pr. Alex. I. Cuză, 10,000 lei se va decerne la 1900 celei mai bune cărți despre Istoria Românilor de la Aurelian până la fundarea principatelor. Termin: 1 Sept. 1899. — XVII. Pr. stat. Eliade Rădulescu 5000 lei, se va decerne la

1900 cele mai bune lucrări despre Istoria Românilor în timpul domniilor regulamentare; termin: 1 Sept. 1899. — XVIII. Pr. Adamachi, 5000 lei, se va decerne la 1900 celui mai bun studiu-asupra pelagrei. Termin: 1 Septembrie 1899. — XIX. Pr. Alex. I. Cuza, 6000 lei, se va decerne la 1901. Subiect: Istoria chinezatelor și districtelor autonome românesce din Transilvania, Ungaria și Bănat. Termin: 1 Septembrie 1900. — XX. Premiul Statului Lazar, 5000 lei, se va decerne la 1901 celei mai bune lucrări despre fauna ichtiologică a României. Termin: 1 Sept. 1900. — XXI. Premiul Anast. Fetu, 3,000 lei, se va decerne la 1901. Subiect: Charta agronomică a României. Termin: 1 Septembrie 1900. — XXII. Premiul Princ. Alina Știrbei se va da la 1902 celei mai bune scrieri despre principiile morale și creștinesce, de cari trebuie să se conducă părinții în educațiunea copiilor lor. Premiul este de 8,500 lei, incl. spesele de tipar ca și sub XI. Termin: 1 Sept. 1901. — XXIII. Premiul Princ. Alina Știrbei, 8,500 lei (ca și sub XI) se va decerne la 1906 celei mai bune scrieri despre Istoria României dela fundarea Daciei până la finele sec. XIX. pentru usul tuturor cetățenilor. Termin: 1 Septembrie 1905.

Și la aceste concursuri pot participa numai cărți scrise în limba română, cari se vor presenta anonime, purtând o devisă. Numele autorului se va cuprinde într'un plic sigilat, cu aceeaș devisă. Premiile se dau numai după tipărirea lucrărilor premiate și Academia își rezervă dreptul de a-le retipări în publicațiunile sale.

Retorica și carte de cetire pentru clasa VI gimn. de Gr. Pletosu și I. Ghețe, prof. gimn. în Năseud. După cum ne indică însuși titlul cartea din chestiune este menită pentru predarea limbii române în clasa a VI-a gimnazială. Constă din două părți: partea teoretică și lectura. Teoria este cuprinsă în 102 pagine, după următoarea ordine: introducere; secția I.: prosa empirică cu subdivisiunile sale: genul descriptiv, genul narativ în legătură cu istoriografia. Secțiunea a II-a: prosa filosofică cu subdivisiunile: compozițiuni disertative, compozițiuni meditative. Secțiunea a III-a: prosa oratorică cu toate formele sale particulare. Fiecare gen de scriere își are istoricul seu atât ce privește pe Români cât și celelalte popore culte, vechi și noue. Întregă teoria are de scop de a induce pe școlari în cunoșterea felurilor de compozițiuni în prosă în mod concentrativ. Înaltă mult valoarea cărții și buna idee, ce au avut-o autorii, de a da la singuraticele genuri și modele bine lucrate, cari vor înlesni mult priceperea școlarilor. Așa d. e. la disertațiune după planul teoretic de sub p. V. urmăzeă îndată un model de disertațiune în formă strictă cu titlul: Tot începutul este greu. Tot asemenea la chriă, ne dau ca model: Ferro nocentius aurum (Ovid). La desvoldațiune: Ora et labora; „Bate ferul până-'i cald;“ iar la prosa oratorică: Dispozițiunea orațiunii lui Cicero: „De imperio Cnaei Pompeii“ și topii argumentațiunii din ea. Dar nu numai atât. Cartea din chestiune nu se restringe

strict la retorica propriu zisă, ci ne dă în resumat și teoria clasei a cincia, ce numai spre binele școlărilor p^ote fi. Autorii 'și-au dat nișuința a expune tot materialul teoretic destul de precis și într'un limbăgiu românesc. Partea a doua dela p. 103—322 cuprinde lectura. Lectura este grupată după cele trei genuri: empiric, filosofic și oratoric. La genul empiric găsim 27 piese, dintre cari: 14 descriptive și 13 narative. Piese descriptive sunt mai t^ote originale de autori bine cunoscuți ca: A. D. Xenopol, S. A. Aurelian, Tit Maiorescu, Odobescu, I. Ghica. Aflăm apoi piese de N. Bălcescu, I. Creangă, Gr. G. Tocilescu, Const. Negruzzi, Hașd^eu, Sturdza, Florian Marian, Olănescu. Între traduceri de val^ore sunt cele din Tit Liviu de N. Barbu. Ni-ar fi plăcut dacă autorii ni-ar fi dat și câteva exemple de critică literară cum d. e. dela N. Jorga, Gherea, Petrașcu etc. Peste tot au fost norocoși în alegerea și gruparea pieselor de lectură, fiind t^ote potrivite de a ilustra teoria din partea primă. Iată o carte, care pe lângă conducerea înțeleptă a profesorului p^ote aduce r^ode bune pe tereuul instrucției limbii române. Doritorii de a o av^e se pot adresa la tipografia Carol Csallner în Bistrița, sau la autori în Năsăud. Prețul 1 fl. 80 cr. G. P.

Școl^ele românești bănățene în secolul al XVIII. Studiu istoric de Iuliu Vuia învățător. Editura autorului. Orăștie (Minerva) 1896. — Autorul acestei scrieri trebuia să adaugă pe f^oia titulară și cuvintele: „tipărită ca manuscript“ și iată de ce:

1. Când îți vine în mână o carte nouă, mai întâiu cauți „Cuprinsul“ ori „indicele“ pentru a-ți câștiga o privire asupra celor cuprinse în carte. Dl Vuia află de prisos acest lucru, par'că 'și va fi dⁱs: „cetesce cartea într^egă, dacă vrei să afli ce este întrinsa!“ — Ac^esta în fine e chestie de gust.

2. Când vrea cineva să scrie o istorie — fie și „istoria școl^elor...“ mai întâiu caută și adună materialul de lipsă, documente, citate din diferiți autori etc. Aceste date le arangiază după cuprinsul și însemnăta-
tea lor și apoi urm^eză studiarea, compararea, esplicarea aceloră în mod consciu și serios, dacă vrea să facă un lucru bun și de folos. — Autorul scrierii, de care ne ocupăm, a adunat și dⁱnsul câte-va documente și mai multe citate din diferiți autori — mai ales T. Velea — le-a arangiat cumva și le-a tipărit. Lucrarea principală, adecă studiarea și compararea datelor adunate, pentru a put^e presenta o iconă cât de fidelă și adevărată a stărilor și lucrurilor, de cari vorbește, nu a făcut-o dl autor. Dacă ici și colea își spune autorul părerea sa asupra vr'unui lucru, aceea e simplu părerea subiectivă a dⁱnsului, nu este însă sc^osă dⁱn studiul comparativ al isv^orelor, și nu este basată pe aceste.*)

*) Dl Dr. P. Ionescu în darea sa de samă asupra cărții dlui Vuia, publicată în „F^oia diecesană“ din Caransebeș Nrii 13—17 din 1896 arată, că unele documente, cunoscute de dsa, sunt reproduse fals în „Școl^ele românești...“ În cazul acesta cartea dlui Vuia pierde și mai mult din val^orea, ce ar pretinde, că o are.

3. Despre *stilul* și ortografia cărții nu mai vorbim, cu tóte-că dela un învătător, care mai e și autor, s'ar cere mai mult și în privința acestor forme.

Deci cartea dlui Vuia o privim ca manuscris, care așteaptă să fie studiat, cernut, completat și prelucrat fundamental. *umior.*

F. Nansen. Speranțele despre reîntorcerea apropiată a lui Nansen, vestitul călător arctic, despre care făcusem și noi amintire în Nr. III al „Transilvaniei“, dispar din ți în ți tot mai mult. Presa întrégă glorifică deja în articlii speciali pe îndrăznețul călător pentru succesul planului seu. O știre sigură mai nouă însă a nimicit speranțele ce se nutriau. Vestea falsă despre reîntorcerea lui Nansen a lățit-o comerciantul Kuchnarew, un unchiu al lui Kandakow, care umpluse lumea cu știrea despre reîntorcerea lui Nansen; trecând prin orașul Tomsk, spuse ómenilor de acolo, că nescie membrii ai unei expedițiuni, care căuta după fildeș, reîntorcându-se dela insulele siberia nouă, ar fi vėđut în apropierea aceloră o naia europenă. Împrejurarea acésta însă nu i-a interesat mult, deórece ei întelnesc adeseori astfel de nai pe acele locuri. — Kandakow îndată se cugetă la Nansen și trimise știrea mai întâiu în Irkutsk apoi în tóte părțile. Probabil că alte doue expedițiuni, cari caută după fildeș și cari se vor întorce abia prin Novembre, ne vor puté aduce știri mai lámurite și mai favorabile.

Reviste: „*Archiva*“, organul societății științifice și literare din Iași, sub direcțiunea dlui A. D. Xenopol. Anul VII. 1896. Nr. 3 și 4 (duplu) pe Martie—Aprile, cuprinde următoarele materii: Gh. Ghibancseu: Vlad Vodă (Călugărul). Alex. Papadopol-Calimach: Din istoria legislațiunei Moldovei Gh. C. Atanasiu: Fotografia prin corpuri întunecóse sau rađele lui Röntgen. — Poesii de: Gh. Murnu, V. Lates, I. Laur, C. Vojen, A. C. Cuza. — Dări de samă: Istoria limbii române de Al. Philippide (mai mulți autori germáni). Atanasiu Comnen Ipsilante. (Gh. Erbiceanu). Desvoltarea României de Branisteanu-Roman. (M. C.) — Notițe: Sciri relative la Români, din cari aflăm, că ediția franceză a Istoriei Românilor de A. D. Xenopol, publicată în Paris la Leroux în 2 mari volumuri în 8° sub titlul „Histoire des Roumains de la Dacie Trajane“ a fost încoronată de Academia franceză din Paris în ședința sa dela 1 Maiu st. n. a. c. — „*Economia națională*“, revista intereselor economice române, sub direcțiunea dlui Petre S. Aurelianu. Bucuresci. Anul XX. 1896. Nrii 1 și 2 pe Maiu au următorul sumar: Direcțiunea: Cătră cetitori. — P. S. Aurelianu: Scăderea prețurilor cerealelor și speculațiunea internațională; Discurs pronunțat la morméntul lui I. C. Brătianu; Relațiunile comerciale dintre România și Austro-Ungaria. — V. I. Radu: Mișcarea socială și economică în România. — Orzul timpuriu de Hanna. — V. S. Moga: Revista agricolă și comercială. — I. S. Ordeanu: Aréndă ori regie la moși? — Marmorosch, Blanck et Co.: Revista săptămânală. — Cronica economică, agricolă, industrială și comercială. — Neologul economistului Leon Say. — Banca națională a României.

ASTRA.

(*Sciri din simul Asociațiunii*).

Concurs literar. Domnii autori ai lucrărilor întrate la concursul literar pentru premiul II. (manual de învățământ) și III. (dietetica poporală) sunt rugați prin acésta a dispune de manuscrisurile lor și a se declara cu privire la concludul Nr. 58, luat în ședința comitetului central din 5 Martie a. c., și publicat în Nr. IV—V. al „Transilvaniei“, în partea oficială, pag. XXVIII.

Ioan cav. de Pușcariu. Am amintit deja, că „Familia“ d-lui I. Vulcan într'un numer mai recent a publicat biografia și portretul d-lui

I. cav. de Pușcariu. Fiind-că d-sa a dat impulsul cel dintăiu pentru înființarea Asociațiunii transilvane, care prin urmare îl numeră cu mândrie între ai sei, lăsăm să urmeze sub această rubrică casnică a „Astrei“ partea schiței biografice, care se ocupă cu activitatea literară a venerabilului nostru fondator. „Familia“ scrie:

Încă de pe timpul absolutismului a introdus limba română în administrațiunea politică și judiciară, aplicând formularele trebuincioase la administrare și publicând pentru funcționarii străini gramatica numită „Die romanische Amtssprache“ cu o terminologie juridică, care manual a fost retipărit la anul 1860 și 1864. Încă la anul 1858 publică în limba română „Comentarul seu la legea rurală“ în folosul poporului la regularea posesiunilor urbariale.

La anul 1860 a făcut parte din comisiunea pentru introducerea oficială a unei ortografii române cu litere latine, — și după-cum constată Șaguna (în Actele Asoc. trans. 1862 pag. 45.) apoi Barițiu (în Ist. trans. III. pag. 31.) a dat impulsul cel dintăiu pentru înființarea Asociațiunii transilvane, ale cărei statute s'au acceptat la referadă și după proiectul pregătit de el.

Între lucrările literare — afară de cele amintite mai sus — și afară de o mulțime de articlii în prosă și în versuri publicați prin „Familia“ și prin alte jurnale, mai cu samă sub pseudonimul „Ioan al lui Ioan dela Buceci“, — mai amintim aci și „Disertațiunea istorică despre împărțirea politică a Ardélului“ (Sibiiu 1864.), — „Causa română“ la anul 1872, — „Considerațiuni asupra timpului și spațiului“, (Budapesta A. Kocsi 1878) — „Mărul“, (Budapesta A. Kocsi 1883.) etc. În fine „Date istorice despre familiile nobile române“ publicate sub auspiciile Asoc. trans. Partea I la anul 1892 și Partea II la anul 1895.

În considerarea activității sale pe terenul literar, în 13 Septembrie 1877 fu ales membru onorar al Academiei Române.

Enciclopedia Română. Lucrările pregătitoare pentru această publicațiune, inițiată de Asociațiunea transilvană, înainteză în mod îmbucurător. Cea mai mare parte a articolor de sub inițiala *A* au intrat deja la redacțiune și lucrările tipografice se vor începe încă în decursul acestei luni. Probele de tipar lucrate în tipografia W. Krafft sunt foarte frumoase și astfel publicațiunea și cu privire la esteriorul ei va mulțami pe deplin așteptările publicului.

Șirul autorilor s'a mai îmbogățit cu puteri distinse, între cari Dnii Dr. Const. Chiricescu, profesor univ. în Bucuresci. (Biserica ort. în România), Constantin B., maior în Bucuresci (Marina), Dr. Wittstock, profesor în Sibiiu, (Sașii) și Dr. Maxim. Popovici, profesor în Bucuresci (technologiă); dar a suferit și o pierdere gravă în persoana Dlui Victor Vlad, (Delamarina), care până în ultimele zile ale vieții sale a fost un zelos colaborator și sprijinor al publicațiunii.

Victor Vlad, născut la 31 August 1870 în Satu mic, (Banat) s'a distins prin numeroase scrieri populare, ținute în dialect bănățenesc și publicate în cea mai mare parte în ziarul „Dreptatea“ din Timișoara, apoi prin alte lucrări, literare, mai ales descrieri de călătorii, apărute în „Familia“ dlui Vulcan și în alte reviste. Studiile gimnasiale le-a făcut în Lugos, a fost însă eliminat pentru o mică demonstrațiune națională și a trecut în România, unde a intrat în școala militară din Craiova. După-ce a ceretat școlele mil. super. din Iași și Bucuresci, a fost numit sublocotenent în marina română și a servit pe bricul „Mircea“ și pe încrucișatorul „Elisabeta“. După un morb îndelungat a reposat în Lugos, la 3/15 Maiu a. c.